

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
1925 чылдың август 31-де үнүп эгепээн

№ 118
(17606)

2008 чылдың
ОКТАБРЬ 14,
вторник
Садар өртээ
4 рубль.

Төп телеканалда – ТЫВА

«ТООЛЗУГ, КАЙГАМЧЫК-ТЫР...»

Россия Федерациязының Чазааның Даргазы В.В.Путинниң эрткен чылын-на каас-чараш, чурумалдыг бойдузун магадап ханмааны Тывага чоокта чаа база катап кээп чораанының дугайында репортажты (№ 117 «Шын» солунда база парлаан) октябрь 11-де – Тыва Арат Республиканың ССРЭ-ниң (Россияның) составына эки тура-биле каттышканындан бээр 64 чыл болган төөгүлүг хүнүнде «Россия» телеканалдың «Вести в субботу» программасындан чүгле бүгү Россияның эвес, а делегейниң элээн хөй күрүнелериниң чурттакчы чону улуг сонургал-биле көргөн.

Россия Федерациязының Чазааның Даргазы В.В.Путин бистиң алдарлыг чаңгыс чер-чурттуувус С.К.Шойгунуң база ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оолдун үделге-биле Хемчик хемниң бойдус чурумалын магадап, хемеге салдадып, балыктап, онза чараш дагларже көдүрлүп үнүп, тыва эзер-чүген-биле бүрүн кылдыр дээрэн аътты мунуп, дүңгүр туткаш, хөөмейжилерге каттыжып, аялганы эдерти соктап оларын база бе-

дик дагларда автомашинаны боду мунуп алган, чанында олурган Сергей Кужугетовичиге: «Тоолзуг, кайгамчык-тыр» деп чугаалап чоруурун кижини дыңнааш, чоргаланыр, харын-даа В.В. Путинниң кээп турар бо черлеринге кижиниң барыксаазы кээр. Шынап-ла, бо сөстөр чүс-чүс кижилерни, туристерни ол черлерже, Тываже кый деп турганзыг. Дамчыдылганың төнчүзүнде: «Маааа күзелдиг-ле кижилер кээп болур» дээн сөстөр езулук реклама болган деп болур.

«Путинниң истери-биле» деп туристичи маршрут чоокку үеде ажиттына бээринге бүзүрээр апаар. Ынчан мун-мун туристер, аалчылар Тывага кээп, оон каас-чараш бойдузу-биле таныжып, республиканың ажил-амыдыралының дугайында шын медээлерни билип алырлар.

Эртенінде, октябрь 12-де, база-ла «Россия» телеканалдың «Вести недели» программасынга В.В. Путин Тыва дугайында база катап чугаалааш, ында чидип бар чыдар ховар аң ирбишти камгалап арттырының чугулазын демдеглээн.

Адыгжы СААЯ.

Хойлугда – каас...

Кызыл кожуунуң төвү болур хоорай хевирлиг Каа-Хем суурда хем кыды черде чурттап турар Көк-оол Сарыг-оолович Кууларга (чурукта) бо чайын даң бажында бодунуң хуу малын одарже сүрүп бар чыдырда таварышкан мен.

Үр үениң иштинде кожуунуң пенсия фондузунга ажилдап турган болгаш амгы үеде хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, малчын кижиниң чымыштыг ажилын ол кылбышаан хевээр. Ажы-төлүнге, уйнуктарынга өмөк-дөмөк болуп, оларга дузалажып, оларның малын малдап, шыдаар шаа-биле дузазын көргүзүп чоруур буянын кижилерниң бирээзи дээр болза, частырыг чок. Кижиниң ажа берген хоочунуң хуу

дузалал ажыл-агыйында 120 баш шээр мал, 32 бода болгаш 6 баш хаван бар. Чоокта чаа суур чагыргазы сумунуң 70 чыл ою болгаш көдээ ажыл-агыйда ажилдап турар ишчилерниң байырлалын таварыштыр, аңаа Хүндүлел бижики, өртектиг суй белекти тывыскаан. Бодунуң күш-ажылы-биле чоннуң болгаш уруг-дарыының, дөргүл-төрелдериниң хүндүткелин чаалап алган Көк-оол Сарыг-ооловичиге тыва чоннуң «хойлуг кижини – каас, инектиг кижини – тодуг» дээн мерген сөстери тааржыр дээрзи кандыг-даа чигзиниг чок.

Карим МОНГУШ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Ярмарка

Чиик өртектиг аш-чемин саткан

Чыл бүрүде Көдээ ажыл-агый хүнүнге тураскааткан делгелге-ярмарка Кызылдың Тыва эки турачылар кудумчузунга октябрь 11-де болган. Чаңчыл езугаар ол делгелгеге көдээ ажыл-агыйның продуктуларын чонга садып-саарган.

Ол хүн хөй бүдүрүлгелер, хуу улустар, кожууннар бодунуң продукциязын эккелген. Барыын-Хемчик кожуундан чиик өртектиг ногаа аймаа хөй келген. Олар капуста 5 рубльге, морковь биле свекланы 18 рубльге садып-сайгарган. Аңаа немей ак-тараа, арбай, сула база бар, оларның өртээ 5-6 рубль. Өлааржы, ижин-хырын дораан төнүп кагды. Кызыл-Суглуг Баян-Колдан пресстеп каан тараа саваны келген, бирээни 80 рубльге садып турлар. Өвүрнүң «Ак-Бедик», «Торгалыг» ККБ-ниң ирт, хоюнун өртээ – 2000, 2500 рубль. Бии-Хемден бода мал ээди, сүт, ак-тараа келген. «Тыва сүт» ККБ сүт аймааның кылыгларын база делгеп саткан.

«Урянхай» компанияның бода малының ээди килде 140 рубльге, хой ээди – 150, аът ээди 90 рубльге чоруп турду. Оларның хою 3000, а өшкүлери 2000 рубльге саттыгган. Көдээ ажыл-агыйның продукциязын бүдүрүп турар улуг бүдүрүлгелерден аңгыда, хуу бүдүрүлгелер база-ла ыштаан ээдин, колбасазын, сарделказын, янзы-бүрү ногаазын чиик өртекке садып турар болду. Оларның аразында «Нанеташвили», «Вавилинский» деп хуу бүдүрүлгелер бар. «Сүт-Хөл» кел чыдар-дыр» деп сураг ынчан дыңналды. Мен шала эртенги шакта чораан болгаш оон төнчүзүн көөр арга тыппайн бардым.

Маадыр-оол ХОВАЛЫГ.

АНОНС. АНОНС. АНОНС

Чоннуң медицина хандырылганың айтырыы бүгү Россияда-даа, оон иштинде Тывада-даа чидиг тургустунуп турар апарган. Чүге дээрже кижилерниң аарып-аржыыр чоруу көвүдээн. Ылаңгыя сөөлгү чылдарда аңгы-аңгы хевирлиг хамчыктар тыптып келгилээн. Оон уламындан чурттакчы чоннуң эмчилерге, эм-таң аймаанга хереглели улгаткан. Бо айтырыгларның канчаар шиитпирлеттинип турарының талазы-биле «дорт харылзааны» «Шын» солунуң редакциясы эрттирер. Чоннуң айтырыгларына харыыны Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды А.Д. Ооржак, оон оралакчылары, яамының специалистери октябрь 23-те 14.00 шактан 16.00 шакка чедир бээрлер. Сонуургаан айтырыгларына салып, яамының дараазында телефоннарыңче баш удур долганар: медицина дузазын чедирип турарының талазы-биле 5-12-30; хамчыктыг аарыглар талазы-биле 5-50-09, кадрлар айтырыгларына хамаарыштыр 5-22-13; санаторий-курорт дугайында 5-50-09; лицензия айтырыгларын 5-12-13; чоннуң эм-таң хандырылганының талазы-биле 5-13-08; «Кадыкшыл» национал төлевилелдин күүселдези-биле холбашкан айтырыгларга хамаарыштыр 5-35-87. Силерниң баш удур салган айтырыгларына яамының ажилдакчылары мөөңнээш, харыыларын белеткээр. Оларның эң чидиг, чугулазын солун арнынга парлаар бис.

«Дорт харылзаа» үезинде, октябрь 23-те, редакцияның 2-03-88, 2-17-09, 2-03-87 телефоннарыңче долганар, Кадык камгалал яамызының ажилдакчылары силерни манаарлар.

«Шын» солунуң редколлегиясы.

ТЫВА. Өзүлдениң базымнары

Тыва Республиканың Чазаанда

Агроулетпур комплекзинде

«Улуг-Хем» — баштайгы базымнар,
чедииншиктер болгаш шаптараазыннар

Улуг-Хем кожуунунң төвү Шагаан-Арыг хоорайда Улуг-Хемская кудумчузунда 14 дугаар бажында көдээ ажил-агый бүдүрүлгелиг каттышкан кооператив тургустунган деп 2008 чылдың ийи айда бүрүткеттирген.

«Улуг-Хем» кооперативтин директору Х.Ховалыг, В.Ендан, Ш.Иргит, И.Сенди, олар ажил-агый чугаа цезинде.

«Көдээ ажил-агыйны сайзырадыр» сорулгалыг мурнады боттандырар национал программаның шугуму-биле бо кооперативте дериг-херекселдерни салган. Баштайгы сүттен кылган бараанарын шагаан-арыгжылар садып ап эгелей берген. Кооперативтин директору Херем Ховалыг Россельхозбанк дамчыштыр чээлини алган эвээш санныг юридиктиг албан черлеринин удуртукчуларының бирээзи. Бо бүдүрүлгеге чоокта чаа ТР-ниң Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Шолбан-оол Советович Иргит четкеш, ажилдакчыларның ажилы болгаш бүдүрүп турар бараанарын барып көргөн.

— Чайгы үеде сүт саалдазы чүгээр үеде сүт дужаап кээр кижилерниң саны хөй турду. Ам эвээжеп тур. Оң чылдагааны чүгле сүт саалдазының кызырылганында база эвес, сүт дужааган кижилерге дужааган сүдү дээш акшаны холга бис бербейн турар бис. Олар агар сан ажыдып алырга, ынаар шилчидер. Чамдыктарының агар саны-

даа чок болур. Чамдыктары «шүүттүг чүве-дир оонар» дээш биске дужаарының орнунга боттары кожоларына, кады ажилдап турар эштеринге дээш садып алыр кижилерни бисти ажыр тыпкылап алган болур. Ол чорук ийи талага бүзүрөвс чүвени тывылдырар чүве бе азы бүдүрүп турар кооператив ажилдакчыларын чогуур деңгелге хүлээп албас ужурга таварыштырар чүве чорду. Ол бирээде. Ийиде, сүт дужаап кээр, сүттүн үзүн хемчээп хынаар дериг-херекселдер эвээш санныг сүт дужаап кээр, саваның дола бээрин манаар, бир кижин 5 литр, өскези 3 литр-даа дужаап келген кижилер турар болгай... оларның сүттеринин шынарлары база демей эвес, ынчангаш аргалыг болза, ап чоруур (портативный), эвээш санныг сүтү база хынаптар дериг-херексел болза, таарымчалыг болур хире — деп, Херем Ховалыг ТР-ниң көдээ ажил-агый сайыды В.Ендан, ТР-ниң Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.С. Иргиттиң кады келгенинге таар-

зынып, баштайгы базымнарын, бергедээшкенин допчулай чугаалады. Оларны канчаар эдип болурул, канчалдыр кылза эптигил, кайы-даа талага эптиг, ынчалза-даа бот-харысалгалыг болур аргаларны көрүп көөрүн салаа басып санап тургаш, сайгарарын бедик аалчылар Х.Ховалыгга аазаан.

Улуг-Хем кооперативтиң чыгыргазының даргазы И.Сенди бо бүдүрүлгениң айтырыгларын эки билер кады ажилдап, болдунар аргаларын көрүп тургаш тус чыгыргазының мурнундан бо бүдүрүлгеге дузалап тура-

рын чугаалаан.

Полиэтилен хаптарда (чурукта) савалап каан сметана, кефир, сүт аймаа садыгже үндүр садарына белен чыттылар.

Тоолда ышкаш чараш Хайыракан дагларын чураан халта бо дагның артындан хүн үнүп кел чыдар кылдыр чураан чорду. Хайыраканның туружу ол чурукка дүүшпес, оон хүн ашканын-даа, хүн үнгенин-даа көөрү болдунмас-даа болза, чурукчу бо бүдүрүлгеге «хүннүн чырыы» ол чүктөн үнүп, Тывада эң шыырак бүдүрүлгө апарын оштап турары ол чүве ирги бе? Ындыг-ла болзунам.

Айлаң ДАРЖАА.

Авторнуң тырттырган чуруу.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ
ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

«Ак-Довурактың ЧЭТ» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезинин ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Одалга-энергетика комплекзинин адырында чедип алган күш-ажылчы чедииншиктери дээш база Ак-Довурак ЧЭТ-тин тургустунганының 45 чылы-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле:

ээлчег начальниги — Светлана Робертовна Кулешованы;

токарь — Николай Ильич Арабакаевти;

котел-турбина дериг-херекселин септээр болгаш хандырар талазы-биле электрик-слесарь — Роман Игоревич Кууларны шаңнаар.

Кызыл хоорай

2008 чылдың октябрь 8 №230

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың май 21-де «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның структуразының дугайында» №95 Чарлыына өскерилгелерни кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүн 3-кү кезээн удуртулга болдургаш, доктаадырым болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың май 21-де «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның структуразының дугайында» №95 Чарлыына дараазында өскерилгелерни кириер:

а) 2-ги пункту дараазында уткалыг абзац-биле

немээр:

«Тыва Республиканың Өөредилге адырында контроль болгаш хайгаарал талазы-биле албаны.»;

б) Чарлыктың капсырылганында:

1-ги пунктта «Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызы» дээн одуругунуң соонга «Тыва Республиканың Өөредилге адырында контроль болгаш хайгаарал талазы-биле албаны» деп одуругну немээр.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Кызыл хоорай

2008 чылдың октябрь 8 №231

Бай-Тайга кооперативинин күрүнениң «Бай-Тал» каттышкан бүдүрүлгезинин тургустунганының 35 чылы-биле бүдүрүлгениң ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Көдээ ажил-агый адырына чедип алган күш-ажылчы чедииншиктери база хөй чылдарда үр-түннелдиг күш-ажылы дээш

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле

«Даштыг-Тей» хой бригаданың бригадири Феня Хертековна Делгерни; кол ветфельдшер Сергей Иргитович Аракчааны; сарлык кадарчызы Шолбан Николаевич Хертекти шаңнаар.

Кызыл хоорай

2008 чылдың октябрь 8 №233

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Муниципалдыг тургузуглар-биле
үндүрүлгелерни үлешкен

Транспорттан үндүрүлгелерни муниципалдыг тургузугларга 100 хууга берип турар. Ону Саң-хөө яамызының саналдап кирип турар «Регионнуң үндүрүлгелеринден болгаш тускай үндүрүг чурумнары-биле көрдүнгөн үндүрүлгелерден Тыва Республиканың тус чер бюджеттеринче тыртар акшаларның нормативтеринин дугайында» хоойлу төлөвилелинде салган. Чазак хуралына ук хоойлу төлөвилелин чөптүг деп хүлээп көргөн.

Күүсекчи эрге-чагырга транспорттан болгаш эт-хөреңгиден үндүрүгнү 50 хуу муниципалитеттерге дамчыдар дээн эртен чылгы шиитпирин бо чылын улам-на улгаттырган. Бо чылдың бирги чартык чылының түннелдери оларның ынчангы хүлээп алган шиитпирини болганын бадыткаан — транспорт үндүрүгнүн чыылдазы 70 хуу өскөн.

Ындыг-даа болза аңаа арай суурларның баштыңнары таарзын-майн турар — транспорттан үндүрүлгелер кооперативтеринин болгаш хоорайларның бюджеттеринде турумчуп турар.

Муниципалитеттерге 2009 чылдың январь 1-ден долузу-биле дамчыткан транспорттан үндүрүгнү суурларның болгаш кооперативтеринин аразына деңге үлээрин саналдап турар. Составында суурлар кирбейн турар Ак-Довурак болгаш

Кызыл хоорайлары үндүрүгнү 100 хууга алып.

«Ниитизи-биле ук шиитпирни мурнакчы шиитпир деп болур, — деп, сайгарылганы доозуп тура Шолбан Кара-оол түңнел чугаалаан. — Ынчалза-даа чыгган акша-хөреңгилерни тускай сорулгалыга ажылгаарын база шыңгы контр-рольдаары чугула — муниципалдыг тургузугларның орук четкизин ажаап тударынче болгаш хөг-жүдеринче угландыраар».

Транспорт үндүрүгнүн чыылдазы республикада чыл санында 32 млн. рубль бооп турар. ОШАЧКИ-нин учедунда 40 мундан хөй транспорт херекселдери турар.

Сөөлгү чылдарның дургузунда транспорттан үндүрүгнү тыртары кудуку деңгелге турган.

Оон мурнунда республика бюджетинче кирип турган Чаңгыс аай көдээ ажил-агый үндүрүгнүн 30 хуузу база-ла муниципалитеттерге бериптерин саналдап турар (15 хуузу — кооперативтерге болгаш хоорайларга, 15 хуузу — суурларга). Ол болза ук үндүрүгнүн оон мурнунда-ла муниципалдыг тургузугларның бюджеттеринге турган 60 хуузу кырынга немелде бооп турар. А 10 хуузу федералдыг фондурларга чоруттар.

Ук хоойлуну 2009 чылдың январь 1-ден эгелеп күштүг болуп кириерин планнап турар.

Үндүрүгнүн эң бөдүүн хевири —
патент

«Хууда сайгарлыкчылар Тыва Республиканың девискээринге патентиге үндезилеп үндүрүг оона-рының бөдүүнчүктен системаны ажылгаарының дугайында» хоойлу төлөвилелин Тываның Чазаанга чөптүг деп көргөн. Ук хоойлу сайгарлыкчы ажил-чорудулгандан үндүрүг төлээринин эң чиик өртектиг болгаш бөдүүн хевири — патентини иденкейлиг ажылгаарына идигни берип турар. Ону ажыл-чорудулганың 69 хевирлеринге ажылгап болур.

Патентиниң хемчээлин сайгарлыкчы ажил-чорудулганы чорудуп турар черинден, ында чурттакчы чоннуң санындан хамаарыштыр аңгылаар. Кызылга ол эң хөй болур, ынчалза-даа демей-ле хөлүн эрттир улуг эвес болур. Ынчалдыр идик септээринге чылдың патентизи Кызылга 4800 рубль, чурттакчы чону 1500 кижиден эвес суурга — 2100 рубль болур.

Патентини тренерлер, очулдурукчулар, уран чүүл ус-тывыжының мастерлери, фотографтар, бажыңнар, автотехника септээр мастерлер дээш, оон-даа өске улус ажылгап болур.

Бөгүн экономиканың бо сектору хөй кезинде хөлегеде артып турар.

Ук үндүрүгден кирилделерин 90 хуузу Саң-хөө яамызының саналы-биле муниципалдыг бюджеттерге (45 хуу — кооперативтерге болгаш хоорайның, 45 хуу — суурларның бюджеттеринче) дамчыдып турар, 10 хуузу федералдыг фондурларга шилчидер. Чоокку үелерге чедир Россияга «патентилиг» үндүрүг оонашкынында ажил-чорудулганың чүгле 9 хевир кирип турган. Тывага бо үндүрүг хевирин чүгле чаңгыс репетитор башкы төлөп турганын, үндүрүг албанының удуртукчузунун оралакчызы Ирина Ли чугаалаан.

Тыва Республиканың Соңгулда
комиссиязының доктаалы

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының депутаттарының Южный № 41 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле немелде соңгулдалар талазы-биле бадылаашкынарны соңгаарладырының дугайында

2008 ч.10.09 Кызыл хоорай № 741/295-5

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының депутаттарының Южный № 41 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле немелде соңгулдалар талазы-биле бадылаашкынарны кандидаттарны немелде депшидери болгаш соңгулда чорудулганын боттандыраары-биле бадылаашкыны 2009 чылдың март 15-че соңгаарладыр.

1. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының депутаттарының Южный № 41 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунун талазы-биле немелде соңгулдалар талазы-биле бадылаашкынарны кандидаттарны немелде депшидери болгаш соңгулда чорудулганын боттандыраары-биле бадылаашкыны 2009 чылдың март 15-че соңгаарладыр.

2. Бо доктаалды парладыры-биле республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынче чорудар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

КӨРГҮЗҮГЛЕР ЭКИ-ДАА БОЛЗА ...

Россия Федерациясының девискээринде күскү шериг келдиришкени эгелээни-биле холбаштыр ТР-ниң шериг комиссары, полковник Сергей Тарулин, ТР-ниң шериг комиссариадының шериг-эмчи комиссиясының начальниги (даргазы), подполковник Владимир Ревенский, ТР-ниң шериг комиссариадының ийиги келдиришкени салбырының начальнигиниң хүлээлгезин күүседип турар, майор Александр Машинский база Абакан гарнизонунуң шериг прокурорунуң Кызыл хоорай талазы-биле оралакчысы, юстицияның подполковниги Игорь Диянов олар республиканың массалыг информация чепсектериниң журналстери-биле парлалга конференциясын эрттирген.

ТР-ниң шериг комиссары, полковник Сергей Тарулин сөс алгаш, чүгле күскү эвес, а ниитизи-биле шериг келдиришкениге хамаарыштыр бүгү талазы-биле тодаргай, сайгарылгалыг дыңнадыгы кылган. Сергей Васильевичиниң чугаазы-биле алырга, кожуннарда болгаш Кызыл хоорайда шериг келдиришкени комиссияларының ажылы экижээнинден ТР-ниң шериг комиссариады шеригке келдиришкени талазы-биле Россия Федерациясының 12 субъектилериниң кирип турар Сибириниң шериг округунга чазын ийиги черни ап, мурнуку одуругже үнгөн. Тыва Республика шеригке оолдар аъткарып чоргузарының планын доктаамал күүседип, 1000-даа кижини чоргузуп турганын шериг комиссары онзалап демдеглээн. Чазын 500 оолдарны шеригке кыйгытып, үдээн болза, ам 900 кижичер өстүргөн. Бо хүннерде оолдар эмчи шинчилгезин эртип чоруп турар болгаш ноябрь айдан эгелеп шериг кезектеринде чоруп эгелээр.

План күүсеттинип турар-даа болза, шынар талазы-биле көргүзүп чавыс бооп артпышаан. Школаларда бааза кудуку денелде болуп, оолдарны шериг албанынга кошкак белеткеп, 10 класс соонда 5 хонуктуң чыыштарын барык эрттирбейн турарын шериг комиссары дүвүрел-биле чугаалаан.

Күскү шериг келдиришкенинде бир чаа чүүл – шенелдеге шиттирген (чиик херектиг) оолдарны ам шеригке кыйгытып эгелээр.

Ол ышкаш шериг эрттирерлерниң 15-20 хуузу дээди эртемниг оолдар болур.

ТР-ниң шериг комиссариадының шериг-эмчи комиссиясының начальниги (даргазы), подполковник Владимир Ревенский шеригке келдирип турар оолдарның кадыкшыл байдалына доктаагаш, кадык кошкак оолдар эвээжевейн турарын чугаалааш, эмчи шинчилгезиниң үезинде чем хайындырар органнары база психиктиг байдалы баксыраан, бажы кемдээшкени нерлиг, бижеткеткен, социал аарыглар — өкпе, шээр аарыглары, шынары багай кыдат идиктер кедип турарындан таваңгайы чатпак апарган оолдарны илереткеш, эмнеп турарын дыңнаткан. Ындыг-даа болза, Сибириниң шериг округунда бистиң республика оолдарны шериг эрттиреринге тааржырының талазы-биле 70 ажыг хууну көргүзүп, Алтай край, Хакасияның соонда үшкү черде турар. Томск, Кемерово областары 40 ажыг хууларлыг болуп, сөөлгү черлерни ээлээр.

Шериг эрттирер хуусаазын соңгаарладыр талазы-биле айтырылгаларда элээн чаартылгалар бар болганы-биле сонугалдыг оолдар, ада-иелер шериг комиссариаттарындан тодаргайы-биле биллип ап болурун демдегеп каалы.

Абакан гарнизонунуң шериг прокурорунуң Кызыл хоорай талазы-биле оралакчысы, юстицияның подполковниги Игорь Диянов шериг кезектеринде корум-чурум,

устав сагывас чоруктарның дугайында чугаалааш, Ыраккы Чөөн чүкте шериг албаны эрттирер турар оолдардан 2 билдиришкени киргени-биле бо чидиг айтырыг ам-даа шериг кезектеринде туруп турарын демдегеп, бир эвес шериг албанында оглу кызып-кыйышкында таваржып, куду көрдүрүп, эттедип-соктуруп турар деп медээ дыңналыр болза, ада-иези, дөргүл-төрели кымдан-даа, чүүден-даа кортпайн, доп-дораан прокуратурага (Абакан гарнизонунуң шериг прокурорунуң Кызыл хоорайда прокурор участогунуң адреси: 667001, Тыва Республика, Кызыл хорорай, Дружба кудумчузу, бажың 42 «а», в/ч 2061, тел. (факс) (394-22) 2-19-34) кээп, билдиришкени кириерин сүмелээн. Шериг прокуратуразы бодунуң оочурунда шериг кезеэнче факсты дораан-на чорудуп, истелгени кылып эгелээр. Чүгле мындыг кады ажылдажылганың түннелинде ол багай хамчыкты чидирип болурун ол айыткан.

Россия Федерациясының бүгү субъектилеринде Ада-ие комитет-

тери тургустунганы-биле бо айтырыг комитеттериниң база кичээнигине туруп турар.

Мурнуку чылдарда шериг кезектеринде дезер, каапкаш баар таварылгалар турган болза, ам ыңдыг чоруктар чок. Шөлээп келгеш, озалдап чорүүр, чорбайн баар таварылгалар колдуунда контракт-биле шериг албаны эрттирер турарлар-биле таваржып турар. Ындыг 19 шериг албанылардан 5 кижиге хамаарыштыр кеземче херектерин оттурганын Игорь Диянов дыңнаткан.

Республикада ажыл чок аныяк оолдар хөй-даа болза, шериг өөредилге черлеринче өөренир, контракт-биле шериг албаны эрттирер күзелдиглер эвээш, а альтернативтиг шериг албаны эрттирер сээрлер барык чок, чүгле чаңгыс кижиче Тожуда ивижи болуп, албан-хүлээлгезин эрттирер турары парлалга конференциясынга билдинген.

Шериг албанынче үдепкен оолдарының хөй кезини кончуг эки албан-хүлээлгезин күүседип турар. Ыраккы Чөөн чүкте, Вятскыда,

Красноярскиде, Читада шериг кезектеринде оолдарының база Острогорскыда ракеталар сөөртүрүлүг машиналар чолаачылары болуп турар чаңгыс чер-чурттугларының эки албан-хүлээлгези дээш өөрүп четтиришкенин бижиктерин республиканың шериг комиссариады алган болду.

«Күскү шериг келдиришкенинде дезип чоруп турар оолдар хөй бе?» — деп республиканың шериг комиссары Сергей Тарулинден журналистер айтырарга, ол хүлүмзүрээш:

— Шериг албаны эрттирер хуусаа ам база 2 азы 3 чыл апар деп дамчыыр чугааны чон аразында кым тарадыпкан чүве, оон соонда шериг комиссариадының эжини амыратпастан, 1 чыл турда шеригни эрттирер алың дээн оолдар үзүктөл чок кээп-ле тур. Шынында шериг албаны эрттирер хуусаа 2 азы 3 чыл апарының дугайында хоойлу-даа үнмээн, сураа-даа чок — деп харыялааш, өөрээн шинчилег парлалга конференциясын ол доосту.

Адыгжы СААЯ.

Шериг хүлээлге

Чыл санында-ла чазын болгаш күзүн Россияның Шериг армиясының кезектеринче 18 хар четкен оолдарны шериг албанын эрттирери-биле кыйгытып эгелээр. Сентябрьның 28-те РФ-тиң Президенти Д.Медведев 2008 чылдың октябрь-декабрьда күскү шериг келдирилгези эгелээн дугайында Чарлыкка ат салган.

Мурнуку чылдарга көөрдө, бо шагда оолдар шеригке албан-хүлээлгезин күүседип, чүгле 1 чыл ишти болуп апарганы магалыг-дыр.

Мени Болат-оол Айыжиевич Тирчин дээр. Дуннам Моторка бодаарга, солун-сеткүүлге чүве-даа бижи чорбаан кижиче мен. 50 чыл бурунгаар аныяк-чалыы чораан үемде бодунуң күзелм-биле шеригке чоруп, аңаа көргөн болгаш чедип алган чүүлдеримни таныштырып, оларны силерниң биле үлөжиксээш, бижи ор мен.

Мен Тес-Хемниң О.-Шынаага 1936 чылдың декабрь 5-те төрүтүнгөн мен. 18 харлыг турумда, ол дээрге 1955 чылдың сентябрь ай чүве, мени шеригке келдирткен бижи келген. Ада-ием, кады төрөөннерим мени “Эр кижилерниң ыдыктыг хүлээлгезин күүседир-биле айттанып турар кижичи-дир” дээш, езу-чурум-биле мени районунуң шериг комиссариадынче үдеп кааннар. Ынчан кижиче бүрүзү-ле шеригниң кандыг-даа кезеэнче барган болза, 3 чыл дургузунда шериг албанын эрттирер турган.

Райондан Бүрбү Ойдуң, План-оол Төмүр-оол, Бугалдай Увангур болгаш мени Кызылдың Шериг комиссариадынга эккеп кааш, ол-

ла дөртелдиривисти Латвияның Вентспилс деп хоорайже “Аныяк дайынчының курстары” дээн шериг карантинни эрттирери-биле чорудупкан. 1955 чылдың ноябрь 6-да дайынчы даңгыраавысты бээривиске, бисти дөрт аңгы тарадыр, өске-өске кезектерге октапкан. Ынчан мени Германияда совет шериглер бөлүүнге хамааржыр Сталинград атыг артиллерияның 8 дугаар гвардейжи армияның №17734 шериг кезеэнче чорудупкан. Дайынчы хүлээлгем — “Катюша” деп реактивтиг снарядтар шыгаар наводчик апарганым ол болган. Шериг хүлээлгемниң чажыттарын өөренип, мергежилдиг эң эки шыгаакчы болурунга кызымаккай турдум. Ынчан бистиң армияны Гречко деп генерал кижиче баштап турган (сөөлүндө ол СССР-ниң Камгалал яамызының сайыды апарган).

Кезээвис чажыт болгаш, чаңгыс черге турбас, Германияның Магдебург, Кравинкель, Постдам болгаш Эзенах деп хоорайларына шимчеп чоруп турган чүве. Хостуг үеде увольнениеге кайы хамаан-чок хоорайже үндүрбес, чүгле бөлүктээш, командир-биле кады үнүп болуп турган.

ШЫЛГАЛДА, ХҮЛЭЭЛГЕ-ДИР

Ол чурттуң хоорайларының чаражын канчаар! Чүс-чүс чылдар ажа берген назылыг тууйбудан, даштан кылган бажыңнарның хевирлери көк-көдээ кижиге утундурбас кылдыр сагышка арткан. Немец чоннуң хүндүлээчел деп чүвезин, чүве-ле боорга, “данке”, “Гитлер — капут!” дээр боор чораан. Гитлери шуут көөр хөңнү чок. “Ол кижиче бисти бак чүвеге чедирген, бистиң адывысты баксыраткан” дээрлер. Арага, пиво деп чүүлдер далай дег чалгып турза-даа, кем-херек хамаанчок, алгышкырыш, шош-содаа деп чүүлдер көңүс чок. Оор-сук чок, эзирик кижиче-даа көзүлбес магалыг амырдыштыг, ыры-хөг, танчы-сам долган оран чорду ийин. Хөглээнде — хөөрежи билери кончуг. Бо шагда бис, күжүр тывалар, даштыкы чоннуң ол эки чүүлүн шингээди алырывыс кай, чүгле багын өттүнери хомуданчыг-дыр. Нацистерниң Бухенвальд деп концлагерин экскурсиялап, ийи катап көрдүм. Германияның Коммунист партиясының баштыгы турган Эрнст Тельманны өрттөткен крематорийни база көрдүм. Черле кижиче амытанни канчаар өлүрүп, шаажылап, хорадып турганын көөрге, дыкала коргунчуг болуп чорду.

Шеригге эгезинден эгелеп, ко-

мандирлерниң сөс-домаандан эртпейн, чурумуг болуп, хүлээлгемни ык кылдыр күүседип турдум. Бир чыл эрткенде мен “Эң тергин адыгжы-шыгаакчы” деп ат алгаш, 2 неделя дургузунда чуртумче чанар дыштанылга-биле шаңнаткан мен. Ынчалза-даа, ол үеде Чехияга, Венгрияга үймээнер болганындан, чанып шыдавадым, ынчан черле политиктиг байдал элээн дүшкүүлүг апарганы-биле бисти айыылдыг чүүлден чайладып, чанарым хоруп каан. Херек бергедезе, харын-даа ынаар киржири-биле бисти белеткеп алгаш турду. Аксывыс-кежи ол ыйнаан, өлүм-чидим, дайын-чаа болган черлерге барбадым. Ол үймээнерни чылча шаап каапкан соонда, байдал оожургай берген.

Үш чыл болганда, сентябрь айда, мен чуртумче эеп чанарынга белеткенип алгаш, айттаныпкан мен. Орукка чорааш, ол-ла эштерим-биле душ бооп таваржып, тычып алгаш, дөртөлгөн чанып келдивис.

Үш чыл дургузунда суурувус аажок өскөн, шериг барбаан эш-өөрүм өгленчип-баштанчып алган, ажы-төлдени бергени солун болду. Совхозуvus шыырак дээн ажыл-агыйлыг, кижиче бүрүзү ажыл-хожудуг, тодуг-догаа, бай-шыырак апарганы биске өөрүнчүг болганы

чугаажок.

Бөдүүн тыва кижиниң төлү черниң черинге шериг албанын эрттирер, даштыкы сайзыраңгай чуртту, оон хүндүлээчел чонун, арыг-силиг болгаш культурлуг амыдырал-чуртталгазын кара-биле көрүп алырга, дыка-ла эки болган деп бодаар-дыр мен. Мен ышкаш тыва кижиге чер-делегейни, өске чоннарны көрүп, оларны-биле чоок таныжып алыры — улуг аас-кежик деп санаар мен.

Бо шагда чамдык аныяк оолдарның аразында “Шериг деп чүве херекчок” деп бодаалыга шуут удурланыр мен. Чеже-даа кадыг-берге болза, эр кижиниң чурттап эртер ужурулуг шылгалдазы-дыр, ыдыктыг хүлээлгези-дир.

Шериг албанын 50 чыл бурунгаар эрткен-даа болзумза, ол чылдар мыа бо чоокта чаа болган кылдыр сагышка кирер-дир. Дайынчы эп-найырал, быжыг туруш, хүлээлгени ак сеткилдиг күүседир — оолдарны кижизидер чүүлдер-дир. Ынчангаш бо үеде шеригке чоруп турар оолдарны көргөш, оларга мен чүгле экини күзеп, хүлээлгезин чиик-чаагай эрттирер алгаш, төлөтпн-биле чанып кээп, тайбың амыдыралче, ажыл-агыйже шымнып кирерин күзээр-дир мен.

Болат-оол ТИРЧИН,
күш-ажылдың хоочуну.

Кикбоксер дугайында

РИНГИЛЕРГЕ ЧААЛАТТЫНГАН ТИИЛЕЛГЕЛЕР

Батый Хертек кара чажындан-на кызымак кижил болган. Кандыг-бир чүүл кылыр дээнде, эчизинге ыяап ыяк чедирер. Кажан ол Хандагайты школазынга ортумак класстарга өөренип турда, кады төрзөн акызы Юлиан суурда кикбоксинг бөлгүмүгө ону эң баштай эдертип чедиргеш, долу адын бижиттирип каарга, ынчан-на келир үеде бо хевирге ыяап-ла чемпион болурун шиитпирлеп алган. Шынап-ла, оон башка бөлгүмгө адын бижиткен херээ чүү деп?

Школачы үениң соон дарый, элзэн чылдар база «шуужа» берген. Ооң-биле кады аныяк кикбоксернун намдары элзэн узаан: Батый ортумак билигин аттастын алгаш, Абаканның олимпийжи курлавырлар училищезинге, Красноярскинң агро-университетинге өөренип четтигипкен. Россияның Чепсектиг Күштеринин Оожум океан флорунга үш чыл шериг хүлээлгезин эрттирген. Бо хүннерде Россия Федерациязының Суд приставтарының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелинде лейтенант эргелиг ажилдакчы. Ону чоок улзузундан, эшөөрүндөн аңгыда, бүгү улус хүндүткел-биле «Батый Юрьевич» джигир апарган. Ол амгы үеде харысалгалыг ажилдакчы болурундан өске, Тываның база бир спортчу чоргааралы. Батый Хертек – профессионалдар аразында Европа чемпиону, анаа кикбоксерлар аразында Европаның 2 дакпыр, Россияның 5 дакпыр чемпиону, делегейниң вице-чемпиону.

Чоокта чаа Мурнуу Кореяның Бусан Тафиса хоорайга Олимпий оюннарының программасынче кирбейн турар спортчу хевирлерге Бүгү-делегей оюннары эрткен. Дөрт чыл болгаш чаңгыс эртер бо оюннарда 103 чурттан муң-муң спортчулар кикбоксингиге, самбога дээш, ийи кижиле демисежир өске-даа хевирлерге күжүн шенешкеннер. Бо делегей оюннары ыяап-ла Олимпиада соонда эртип турар болгаш, оон

эрге-байдалы дыка бедик. Маргылдааның негелдези база олимпийжи – аңаа чүгле бедик рейтингил, чурттарның эң шыырак дээн спортчулары киржир.

Батый Хертек Бүгү-делегей оюннарынга Россияны төлээлеп, кара чааскаан чораан. Чурттуң

ның мөңгүн медалын чаалап алган. Батый кикбоксингиге түңнел ужуражылгада бодундан 16 кил аар деңзилиг иран кикбоксер Жасем Манушериге таварышкан.

Демисел дең байдалга эрткен. Удурланыкчы чеже-даа аар болза, Батыйның аарышкылыг үстүрүг-

ЧООКТА ЧАА БИСТИН ЧАҢГЫС ЧЕР-ЧУРТ-ТУУВУС БАТЫЙ ХЕРТЕК МУРНУУ КӨРЕЯГА БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ ОЮННАРЫНГА РОССИЯНЫ ТӨЛЭЭЛЕП, КАРА ЧААСКААН КИРИШКЕН. РОССИЯНЫҢ КИКБОКСИНГ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ УДУРТУЛGAZY ЫНЧААР ШИИТПИРЛЭЭН. ЧҮГЕ ДИЗЕ, ОЛ ШЫЫРАКТАРНЫҢ ШЫЫРАА.

Кикбоксинг федерациязының удуртулгазы ынчаар шиитпирлээн. Ол чеже-даа 80 кил деңзилиг болза, Угандадан, Кореядан болгаш, өске-даа чурттардан бодундан аар кикбоксерлар-биле ориентал (хол-хавы чок, контактылыг, дискетээр, дөңмекче тевер, октаар) хевирге шашкылашкаш, ийиги черни ээлеп, Бүгү-делегей оюннары-

лерин чеже-даа эрттирген. Харааданчыг болган чүве – иран спортчу бистиң кикбоксерну чүгле чаңгыс санга: 30:29-ка тиилеп алган.

— Чогул судьяларның шииткелинге хомудалым чок. Олар маргылдааның ужуражылгаларын, мен бодаарымга, дыка чөптүг шиидип турдулар. Чижээ, мээң киришкенім түңнел ужуражылга база ындыг байдалга эрткен. Ынчангаш алдын медальдың эдилекчизинге байырымны сет-

килимден чедирдим.

Бир эвес түңнел ужуражылга дең саннар-биле доозулган болза, судьялар тиилелгени чиик деңзилиг кижиге бээр ужурулуг. Ынчалза-даа ол менден тиилелгени чүгле чаңгыс сан-биле «былаап» алыр аргалыг болду. Ажырбас, спортка аштырышкыннар черле тургулаар – деп, Батый Хертек ужуражылгавыс үезинде меңээ чугаалады. «Езулуг спортчу деп чүве ол-дур ийин, удурланыкчызының тиилелгезин база хүндүлөп билер» деп иштимде бодадым.

Батыйның кикбоксингиге, оон мурнунда бокска, баштайгы тиилелгелери чогул-на школачы чылдарда чедип алдынган. Өвүрге өөреникчи тургаш, баштайгы тренери Оолак Саттың, оон соонда Сергей Кууларның, Семен Монгуштун удуртулгазы-биле школачылар аразында республиканың бирги чери дээш маргылдааларга удаа-дараа тиилеп турган. 9-ку класска чурт деңнелдиг рингилерже баштайгы чедишкынниг үнүүшкүннерни кылган. 10-гу класска өөренип тургаш, Россияның бирги чери дээш эрткен маргылдаага түңнел ужуражылгага тиилээн. Батый Хертек Оожум океан флорунун, спорттун чокушур хевиринин база 2 дакпыр чемпиону. Кысказы-биле бижиирге, чораан-на черинге чемпионнап чоруур тыва оол-дур ийин. Чижээ, 2005 чылда Геленджик хоорай эрткен Россияның чемпионадынга ийи аңгы – 70 болгаш 75 килдерге чемпионнааш, ол-ла деңзилерге Грецияга эрткен Европа чемпионнадынга киришкеш, база-ла ийи килдин кайызынга-даа, фулл-контакт база лоу кик хевирлерге, чемпион аттарны чаалап алган!

Бо аныяк спортчунун дугайында бижип тургаш, оон эрткен чылын Красноярск хоорайга француз кикбоксер, профессионалдар аразында делегей болгаш Европа чемпиону Кессагли Кадер-биле эрткен ужуражылгазын ыттавайын эрттирип шыдавас мен. Чүге дизе, ол үеде үстүнде чаа адааным француз спортчу «Россияның кикбоксерларын кыдыындан кыра шанчар кижил мен» деп чораан-на черинге мактанyp туруп берген. Москвада Россияның Кикбоксинг

федерациязының удуртулгазы ынчан Кессагли Кадер биле тыва спортчу Батый Хертекти диптин чемпионунун куру дээш, рингиге ужураштыралын шиитпирлээн. Канчаар-даа шилиирге, Батый 71 килге Россияда шыырактарның шыыраа болган. Оон кадында федерациялар удуртукчулары, шынап-ла, кымның ылап шыыраан илередирлери ол.

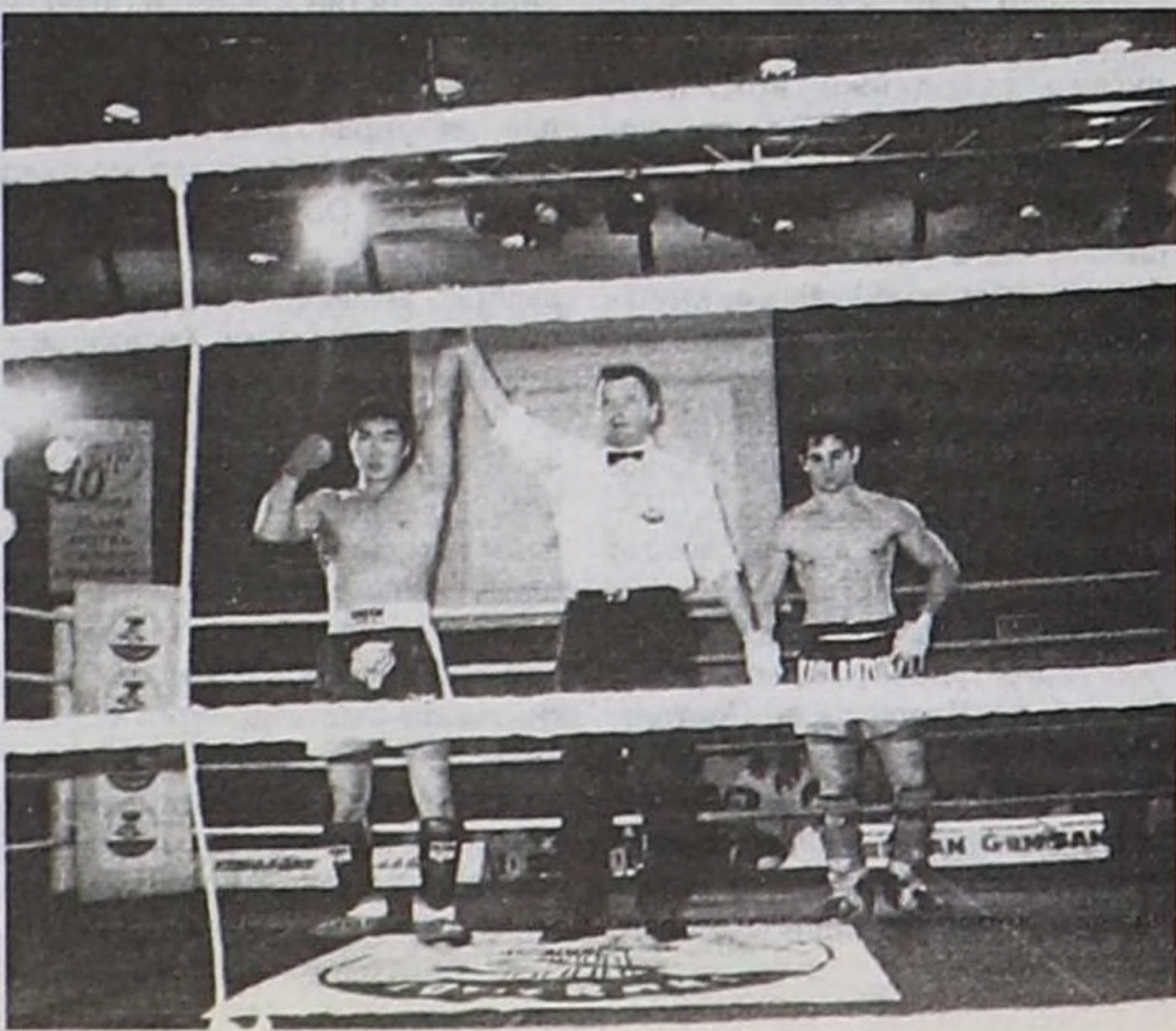
Ужуражылганың бүгү чарыгдалдарында 1 миллион ажыг рубльди көргөн. Ынчан кордакчы Батый Хертек бодунун тыва тренерлеринин удуртулгазы-биле Красноярск хоорайның спорт залдарында ийи ай белеткенгеш, удурланыкчызын каш-ла секунда иштинде тиилеп алган! Профессионалдар аразында делегей болгаш Европа чемпиону Кессагли Кадерниң ээжилери безин күштүг шашкылашкыннарда шыдашпайн, сынгылай берген болган. Ол «Ылап-ла матч-реванш негээр мен» деп аазап-аазап чорутканындан бээр, чыл чоокшулай берген. Ужуражылгаже кыйгыртылга чалалга француз профессионалдың талазындан ам-даа сураг чок, а Батый чемпион адын камгалаарында белең.

Батый Хертек бо хүннерде ажилдавышаан, хостуг шагында маргылдааларга белеткенип турар. Оон мурнунда ам кончуг чугула ийи маргылдаа бар. Бирээзи – Иранга эң шыырак дээн спортчулар аразында удавас эртер делегей чемпионады, ийи дугаары, Россияның Президентизинин кубогу дээш улуг маргылдаа. Кайызы-даа ноябрь айда эртер. Эки чүве – албан черинин удуртулгазы, ТР-ниң кол суд приставы Александр Сарыгларның бүгү талазы-биле тыва спортчуларны, оон иштинде организациязында тыва спортчуларны деткип чорууру. Оон чөпшээрели-биле Б.Ю. Хертек каш-даа маргылдааларга Россияның, а ынчап кээрге, Тываның адын төлөткө камгалап киришкен. Мурнуу Кореяга чоокта чаа эрткен Бүгү-делегей оюннарында чоруур деп турда, А.Д. Сарыглар база чагыс сөзүн берген.

Батый Хертек ол ышкаш, аңаа кезээде бүгү талалыг деткимчени көргүзүп чоруур тренерлери Сергей Кууларга, Семен Монгушка, Оолак Сатка, ТР-ниң Кикбоксинг федерациязының президентизи, ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Хөйниитиниң айыыл чок чоруунун талазы-биле комитетинин даргазы Виталий Бартына-Садыга база Москвада Тываның төлээ черинин удуртукчузу, ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы Василий Урбанга канчаар-даа аажок өөрүп четтиргенин илередип турар. Ол ылаңгыя Мурнуу Кореяга эрткен Бүгү-делегей оюннарында улуг материалдыг деткимчени көргүскен Василий Урбанны онзалап демдегледил. Бо чемпион кикбоксернун тиилелгелери – оларның база тиилелгелери.

Юрий ДАРБАА.

Чуруктарны Б.Хертектиң архивинден алган.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балык тудар талазы-биле күрүне комитетинин дугайында Дүрүмгө өскерилгелер кириеринин дугайында
2008 чылдың сентябрь 2 №497 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балык тудар талазы-биле күрүне комитетинин дугайында Дүрүмгө федералдыг хоойлужулга-биле дүштүрер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың январь 25-те «Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балык тудар талазы-биле күрүне комитетинин айтыргларының дугайында» №23 доктаалы-биле Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балык тудар талазы-биле күрүне комитетинин

дугайында Дүрүмгө дараазында өскерилгелерни кириер:

— 2 дугаар абзацта 1 пунктта «Тыва Республиканың күрүне политиказын ажилдап кылыр талазы-биле» деп сөстөрни ап кааптар;

— 5 пунктунун иштинде 5.29 пунктта «болгаш Тыва Республика» деп сөстөрни ап кааптар.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 15-те «Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының болгаш ооң тургузуунун дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында» №603 доктаалына өскерилгелер кириер дугайында
2008 чылдың сентябрь 10 №513 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 15-те «Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының болгаш ооң тургузуунун дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында» №603

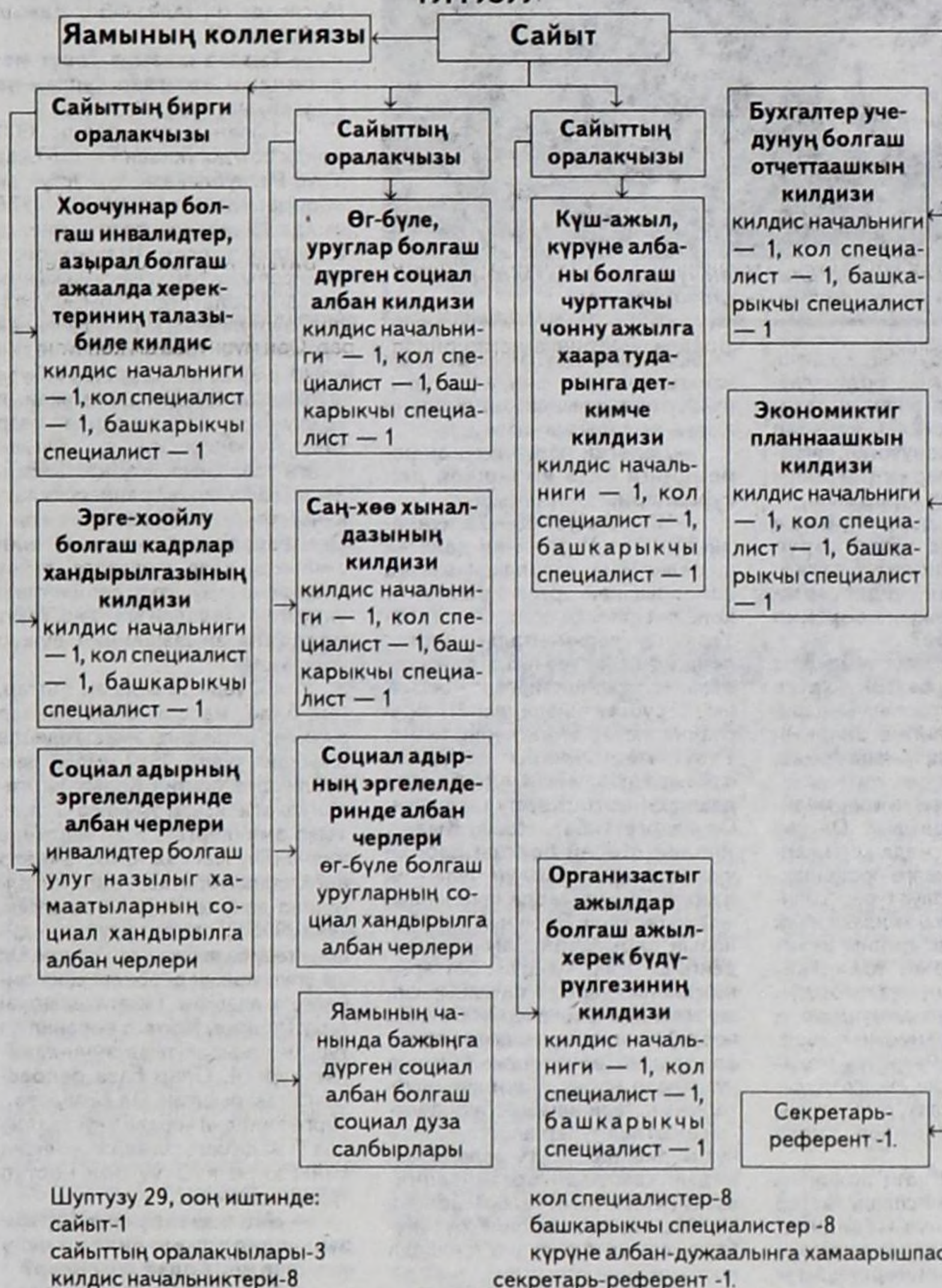
доктаалына тургузуун чаа эдилге-биле номчуп, өскерилгени кириер.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың сентябрь 10-да №513 доктаалына капсырылга

Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының тургузуу

Тыва Республиканың күрүне хереглелинге аш-чем болгаш эм-таң аймаа, кывар-чаар материалдар, хөмүр-даш, оргтехника, чымчак инвентарь, дериг-херекселдер база ачы-дуза болгаш өске-даа ажилдарга чагыглар тарадырының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның комиссиязының составына өскерилгелер кириер дугайында
2008 чылдың сентябрь 10 №517 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың күрүне хереглелинге аш-чем болгаш эм-таң аймаа, кывар-чаар материалдар, хөмүр-даш, оргтехника, чымчак инвентарь, дериг-херекселдер база ачы-дуза болгаш өске-даа ажилдарга чагыглар тарадырының талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның комиссиязының составына дараазында

өскерилгелерни кириер:

1) Комиссия составына:

Б.Д.Оюнуу — Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызын, комиссияның даргазының оралакчызына сонгааш;

О.С.Монгушту — Тыва Республикада хереглекчилеринин эргезин болгаш кижинин эрге-ажыын камгалаар адырда хайгаарал талазы-биле Федералдыг албанның

Эргелелинин удуртукчузунун оралакчызын (чөпшээржилге-биле) кириер.

2) Комиссияның составында В.Т. Ховалыгы, А.К. Артынаны үндүрер.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың июнь 21-де «Тыва Республиканың девискээринде арага аймаан үүрмектеп садарының лицензиялаашкынының дугайында» №788 доктаалына өскерилгелер кириер дугайында

2008 чылдың сентябрь 15 №525 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың девискээринде арага аймаан үүрмектеп садарының лицензиялаашкын адырында Тыва Республиканың хоойлужулгазын күштүг бооп турар хоойлужулгага дүштүрер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың июнь 21-де «Тыва Республиканың девискээринде арага аймаан үүрмектеп садарының лицензиялаашкынының дугайында» №788 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың девискээринде арага аймаан үүрмектеп садарының лицензиялаашкынының Дүрүмгө дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 4.1 пунктунун «ж» кезээн дараазында эдилге-биле номчуур:

«ж» организацияның тургустунган 100 муң рубль хемчээлдиг капиталының «улав фондузу» барын бадыткап турар документ (ниити чөмненилге черлеринден аңгыда);

2) 9.4. пунктта «23.00 шакка чедир» дээн сөстөрнүн соонга

«(ниити чөмненилгениң бүдүрүлгелеринден аңгыда)» деп сөстөрни немээр.

2. Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың июнь 21-де «Тыва Республиканың девискээринде арага аймаан үүрмектеп садарының лицензиялаашкынының дугайында» №788 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың девискээринде арага аймаан үүрмектеп садарың хораан девискээрлерин

тодарадыры-биле Дүрүмнүн 1 пунктузун дараазында эдилге-биле номчуп өскерттир:

«Тыва Республиканың шупту девискээринге садыг объектилеринге кожа турар девискээрлерге чедир арага аймаан үүрмектеп садып турар черлеринин аразында хемчээл 100 метрден эвээш эвес болгаш садыг объектизинин төп үнер эжинден кижилер кылаштаар оруктун аайы-биле уруглар албан черлеринин, өөредилге, шажын чүдүлге болгаш эмнелге-профилактиктиг албан черлеринин төп үнер оруунун чер участоктарының девискээрлеринин кызыгаарына чедир арага аймаан садарын хоруглуг чер кылдыр тус чер бот-башкарылганың органнары тодарадыр.

Садыг объектизинин девискээринин чанында машина оруу таваржы берзе, чанында турар девискээрлеринин аразының хемчээлин чадаг кижинин кылаштаар оруунун аайы-биле садыг объектизинин төп эжинден чадаг кижинин айыыл чок кылаштап болгу дег эң чоок оруу-биле уруглар, өөредилге, шажын чүдүлге болгаш эмнелге-профилактиктиг албан черлеринин чоокку девискээринге чедир арага аймаан садарының хоруглуг девискээри кылдыр хемчээл тургузар.

3. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның чанында туберкулез-биле демиселдин талазы-биле Ведомстволар аразының комиссиязының составына өскерилгелер кириер дугайында

2008 чылдың сентябрь 15 №533 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2006 чылдың апрель 6-да «Тыва Республиканың Чазаның чанында туберкулез-биле демисел талазы-биле Ведомстволар аразының комиссиязын тургузар дугайында» №446 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Чазаның чанында туберкулез-биле

демисел талазы-биле Ведомстволар аразының комиссиязының составына өскерилгени кошкан капсырылгага чаа эдилге езугаар кириер.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың сентябрь 15-те №533 доктаалы-биле бадылаан капсырылга

Тыва Республиканың Чазаның чанында туберкулез-биле демисел талазы-биле Ведомстволар аразының комиссиязының СОСТАВЫ

А.П.Дамба-Хуурак — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы, даргазы;

А.Д.Ооржак — Тыва Республиканың кадык камгала сайыды, даргазының оралакчызы;

Т.М.Курганская — Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдө эргелелинин начальнигинин оралакчызы, секретарь;

Р.Ч.Алматов — Россия Федерациязының Тыва Республикада кеземче күүседир Федералдыг албанының Эргелелинин начальниги (чөпшээржилге-биле);

В.Э.Байкара — Тыва Республикада ишти херектер сайыдының оралакчызы (чөпшээржилге-биле);

А.Ш.Бодур-Ооржак — Тыва Республиканың кадык камгала сайыдының оралакчызы;

К.Т.Даваа — Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыды;

О.В.Доржу — Тыва Республиканың саң-

хөө сайыдының оралакчызы;

Л.М.Ооржак — Тыва Республикада хереглекчилеринин эргелерин болгаш кижинин эрге-ажыын камгалаар Федералдыг албанының Эргелелинин удуртукчузу (чөпшээржилге-биле);

Б.Д.Сат — Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының тус чер органнары-биле кады ажилдашылганың болгаш девискээр хөгжүлдезинин эргелелинин начальниги;

В.П.Хайжок — Республиканың «Туберкулезка удур диспансер» күрүненин кадык камгала албан черинин кол эмчизи (чөпшээржилге-биле);

О.Д.Ховалыг — ФГУЗ-туң кол эмчизи «Тыва Республикада гигиена болгаш эпидемиология төвү» (чөпшээржилге-биле);

Ш.В.Чооду — Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужулга палатазының депутаты (чөпшээржилге-биле);

В.Н.Ширипей — Кызыл хоорай чагырганың кадык камгала талазы-биле комитетинин даргазы (чөпшээржилге-биле).

Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының чамдык хевирлеринге күрүне өйлээшкини болгаш лицензиялаашкын талазы-биле албанның тургузуун бадылаар дугайында

2008 чылдың сентябрь 15 №534 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2007 чылдың ноябрь 12-де «Тыва Республикада Арага аймаанга күрүне монополиязын хандырат талазы-биле албанны эде адаар дугайында» №203 Чарлыына, Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың декабрь 17-де №1069 «Тыва Республиканың Ажил-чорудулгазының чамдык хевирлеринге Күрүне өйлээшкини болгаш лицензиялаашкынының талазы-биле албанның дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында болгаш Тыва Республиканың Чазаның чамдык доктаалдарына өскерилгелер кириер дуга-

йында» доктаалына үндезилеп, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Ажил-чорудулгазының чамдык хевирлеринге күрүне өйлээшкини болгаш лицензиялаашкын талазы-биле албанның тургузуун бадылаар.

2. Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызы бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Эмчи бурганы «Манла» төвүнүн кезигүүнү дээди эртемниг неонатолог эмчи Бакмаа Салчаковна Савыр-биле бистин корреспондентивис ужурашкан. Чөөн чүк медициназының дугайында солун чугааны кылган. Чоннуң кадык быжыглаарына амгы үеде журнуку одуругда чоруп турар бо медицина-биле тыва чонну эмнээрин чедип алыксап чоруур буянныг күзелдиг эмчинин бодалдарын сонуургаңар, хундулуг номчукчу.

— «Манла» төвүнүн кезигүүнү ийик силер бе, Бакмаа Салчаковна?

— Ийе. Кадыкшыл кижинин үнелеп четпес байлаа дээрзин бистер эмчилер эки билер болгаш, эмчи бурганы «Манла» төптүн кезигүүнери болуп, төвүт медицинаны Тывага сайзырадып, чонга ачы-дуза чедиреринин талазы-биле кандыг-бир ажылды эгеле-зиссе деп күзеп турдус. Ону канчалдыр кылза экил дээрзин шинчилеп, арга-дуржулга диленип, боттарыныс аңгы-аңгы литературалардан өөренип тур бис. Ынчалза-даа бо ажылды шууда-дыры күрүне деткимчеи чокта болдунмас дээрзин билдирис.

— «Манла» төвү кандыг сорулгалыг тургустунган?

— Тывага Чөөн чүк медициназын ажылдып, чоннуң кадыкшыл быжыктырарын чедип алыры — төптүн кол-ла сорулгалы ол. Өг-белеривистиң ыдыктап, сүзүглөп чорааны сарыг шажынны катап эгидип, хөгжүдүп, сайзырадып эгелзэн бо үеде төвүт эмнээшкини Тывага дагын тургузуп, нептередири-биле эмчи бурганы «Манла» төвүн 2002 чылдың февраль 20-де Тыва Республиканың Шүүгү яамызынга бүртүктөкөн бис. Оон кезигүүнери кымнарыл дээрге, эмчилер, башкылар, эртем ажылдакчылары болгаш оон-даа өскерлер.

— Төп кандыг-кандыг ажылдарны кылып чорудуп келген ирги?

— Боттарыныс буддизм талазы-биле биливисти бедидип, хөй литература номчул эгеледирис. Сарыг шажынның эге билиглерин чонга чедирери-биле суртаал ажылдарын чорудуп тур бис. Кожууннарже үнүүшкүннерни организастап турар бис. «Сүзүк болгаш кадыкшыл» деп темага лекцияларны номчул, Далай-Лама башкы, Богда-Кегзэн, Геше Тинлей башкыларның дугайында видеофильмнерни, «Хомушку Кенден-Сүрүң башкы», «Оюн Люндап-хелин — Үлгер-Далай судурнуң очулдурукчузу» деп документалдыг телефильмнерни телевидение дамчыштыр чонга көргүстүвүс.

2006 чылдан эгелеп, радиодамчыдылгаларга кирип, «Чаш уругну иезиниң иштинге турар үеде кадык камгалаары болгаш кижизидери» деп темага бөлүк радиодамчыдылгаларны чоруттус. 2003 чылда Индияның Бодгая хоорайына чырыткылыг XIV Далай-Лама башкының чоргусканы «Калачакра» өөрединге, 2006 чылда Дхарамсала хоорайга «Бодхичарья-аваттара» деп Шандедава башкының өөрединге кириштивис. Сарыг шажынның ыдыктары субурганнар, Манихүртү тудугларына, Дөгээ даанда «Ом-ма-ни-пад-ме-хум» деп энерел сеткил бурганының тариназын кылырынга киришкен бис. «Сүзүк» эмнээшкин төвүн ажиткан бис. Ында лицензиялыг терапевт эмчи Чөөн чүк медициназы-биле амгы медицинаны ажылгап, чонга ачы-дузаны чедирип турган.

— Чөөн чүк медициназы деп чүл ол, тайылбырлаптар силер бе.

— Ол дээрге медицина билиглеринин болгаш оларның практиктиг ажылгалынын тускай системизир, кол сорулгалы кижиниң кадык камгалаары база быжыктырары, аарыгны баш удур болдурбазы болгаш эмнээр-дир.

Төвүт медицина шаг-шаандан бээр сайзырап келген, байлак төөгүлүг эмнээшкин. Ол эмнээшкин мун-мун чылдарны өттүр Тибетке, Моолга, Кыдатка, Японияга практиктиг эмнээшкинге үндөзилеп, сайзырап келген. Оон кол онзагайы чүдөл дээрге, эмнер ажыл-лавайн, мага-боттун бодунуң күш-

шыдалын идеккейжидип тургаш, организмни быжыктырары. Амгы үениң медициназы дыка сайзыраан, ынчалза-даа хөй эмнер-биле эмнээр болгаш, бир талада эм организмниң аарыг черин эмнөп турар, ынчалза-даа ол-ла эм аарыг кижиниң өске-бир кадык организмнге хора чедирип болур

3-кү Бүгү-делегей чергелиг Чөөн чүк медициназының эртем-практиктиг конференциязының киржикчилери.

болгай. Оон аңгыда төвүт медицина аарыгның тыптып келген үндөзүн чылдагаанын тодарадып эмнээр. А кол чылдагаан кижиниң сагыш-сеткил байдалындан болгаш бодун шын алдынып чоруундан хамааржыр болгай.

— Ук медицина эмнер ажыл-лавайн, канчаар эмнээрин сүмөлөп турарыл?

— Кижиниң сагыш-сеткилин эмнээрден аңгыда, кадыкшыл-ганың күш-культуруж мергежил-гелери, гигиенаның бот-массажи, тыныш гимнастикалары кадыкшылдың үндөзүн деп төвүт медицина санап турар. Бо бүгү организмниң камгалал күштерин быжыктырар болгаш элекке кырыырын болдурбас.

— Кайыын, кымнарның чижектеринден өөренип турдуңар?

— Бир-ле дугаарында хөй литература ажылгап, Чөөн чүк медициназын өөренип, сонуургап эгелзэн мен. Номчул-номчул ора-рымга, амгы үеде Чөөн чүк медициназы бүгү делегейде алдаржаан. Аңаа хамаарыштыр фундаменталдыг эртем ажылдары болгаш шинчилелдер кылырындан аңгыда, клиниктиг болгаш эксперимент-шенелделер кылырындан эрткеш, Кыдат, Япония, Вьетнам, Индия болгаш өске-даа чамдык сайзыраңгай Чөөн чүк чурттары Чөөн чүктүн улусчу медициназын албан езузу-биле күрүне деңгел-инге хүлээп көрүп, ону чазак деңгелинде хөгжүдүп турар боор чорду. Ук медицинаны ажылгап, оларның чедип алган чедишкенин дугайында номчааш, кижигадаар. Амгы медицинаның азы европейжи медицинаның эмнетимес деп түнел үндүргөн аарыг кижилерин кадык кылдыр экиртип каары анаа бөдүүн чүүл аларган деп болур. Эгезинде харын хамыкты кайгадып шаг болган, аммырыңа аңаа чаңчыга берген деп болур.

— Бакмаа Салчаковна, силер бо төвүт медицинаны канчап сонуургап эгелзениңер ол?

— 1948 чылда бир хар ажып тургаш, дегдирип аарыг берген турган мен. Авам, ачам суг мени

Аксы-Барлыкка турган хүрээге эмчи ламаларга кирип, эмнеткен бис дээр чораан. Олар мээң аарымын когун үзе эмнөп каан, ынчангаш-ла боор, мынчага чедир кадым эки чор. Авам, ачамдан ол төөгүмнү дыңнааш-ла, ол эмчи ламаларны хуулгаазын кижилер кылдыр бодап, канчаар-ла эмнөптер чүве ирги деп бодаар чордум. Оларны иштимде бурганчыдып, мени эмнөп каанынга бичимден-не аажок амырап чордум. Ачагыс база эмчи лама чораан, оон чонга

нип алган эмчилер болду.

Үстүнде чугаалааным ийи эмнелге черлерин — Чөөн чүк медициназының төвү поликлиниказы биле төвүт медицина клиниказын ама-даа улгаттырар, 70 база 150 кижини эмнээр кылдыр кылып деп турар, магалыг чүве чорду. Оон дыка хөйүнү көрүп, билип алдым.

Бурятияда эртем ажылынче, шинчилелдерге кичээңгей улгудур. Эм ояттарны шинчилээш, ажыктыын тодарткаш, эмнерни кылып турар. Оларның лаборато-

даа медицинаның эмнээшкинин) ажыглаарын Бүгү-делегейниң кадык камгалал организациязы сүмөлөп турар.

— Интегралдыг эмнээшкин-ниң онзагайы чүдөл?

— Амгы медицина биле Чөөн чүк медициназын деңге ажыл-лаарга, дээшти шыырак болгаш эмнээр хуусаазы база кыска, чарыгдал база эвээш болур. Эмге таарышпайн баар, аллергиялар таварылгалар ховар. Чөөн чүк медициназы шаг-шаандан тура раакты-даа, СПИД дээр ышкаш аарыгларны-даа эмнөп турган аргалары бар. Кыдатта Чөөн чүк медициназын күрүне деңгелинде хүлээп алган, ол европейжи медицина-биле дең эргелиг. Ынчангаш күрүнене дыка хөй акшаны үндүрүп берип турар. Манжуриядан, Моолдан специалистер чөөн чүк медициназын күрүне деңгелинде сайзырадып, тускай специалистерни өөредип, белеткеп турар. Казахстанда база төвүт медицина дыка сайзыраан. Эм ояттар-биле эмнээр медицинаны өөренип, боттарының эм ояттарын чыгаш, эм-таң кылып, шинчилелдерни эртирип, тускай рецептилерни үндүрүп турар. Иркутск, Новосибирск, Москвада ол талазы-биле ажыл шапкынчаан.

— Тывага шаанда төвүт медицинаны ажылгап турган-на болгай, ындыг аа?

— Тываның төөгүзүнде 1921 чылда бот-догуннаан Таңды-Тыва Улус Республикасы тургустунган соонда, Кызыл хоорайга 1926 чылда 13 орунуг төвүт эмнелге ажылдап турган. Шажын-биле демисел чорудар угланышкынын үндөзүн болдурган барыын үзөлдиг удуртулганың күштелгенинден хүрээлерге эртем-бурлиг чедип алыр өөредилге тургузуу буза шаптырган. Ындыг политикаң уржуу-биле 1930 чылдардан бээр төвүт эмнээшкин кызып-кыйышкынга таваржып, узуткаттырган. Эмчи ламаларны репрессиял-канын төөгүдөн билер болгай бис. Оон европейжи эмнээшкинниң эмчилери кээп эгелзээрге, тибет медицинаны дүжүрер деп шийтпир үндүргөн. Ол үеден эгелзээш, төвүт медицина эмнээшкинин дүжүр бадыйлаан.

Амгы үеде Тывада эм ояттар, ине-биле, массаж-биле эмнээр эмчилер аңгы-аңгы эмнелгелерде ажылдап турар. 1992 чылда республикаже бистин Кадык камгалал яамызы кыдат эмчилер чалаан. Тыва эмчилерге 1,5 ай иштинде ине-биле, массаж-биле эмнээр аргаларны өөреткен, өөренип алганнар документини холга алган. 1990-1995 чылдарда улусчу медицина төвү база ажылдап турган. Ол ам уругларның реабилитация эмнелгези апарган. Тывага шаандан тура Тибетке, Моолга өөренип ап турган шыырак тыва эмчи-ламар турган. Олар база репрессияга таварышкан. Ол лама эмчилерге эмнедип чораан улустар ама-даа Тывада бар. Ол эмнээшкинниң кайы хире күштүү оон көстүп турар ышкажыл.

— «Манла» төвүнүн сорулгалы чедип алыры-биле ам чүнү канчаар деп бодап тур силер?

— Тывага төвүт эмнээшкинни нептередири-биле эге дээрзинде төвүт эмчи лама-башкы чалаарына, оон ажылдаар-чурттаар оран-сава айтырыын шийтпир-лээринге, келир үеде төвүт эмнээшкин чорудар ажы-төлдү өөредиринге, дээди эртемниг кадрларны белеткээринге чогуур дуза-деткимчени көргүзери-биле ТР-ниң Чазанче дилег-бижитки кириген бис. Бодунуң кадык дээш чон идеккейин көргүзүп, бо эгелзээшкинни деткиир боор деп бүзүрээр бис. Бо бүгүге хамаарыштыр номчукчуларның санал-оналын манаар бис.

Светлана БАЛЧЫР
чугаалашкан.

риялары ажылын уламчылап, улам ханы шинчилеп турар, а боттарының аптекаларында оят эмнерни шагда-ла садып эгелзэн.

— Делегей чергелиг конференцияга база киришкен деп сурааңарны дыңнадыңар...

— Ийе. Август 18—22 хүннеринде Улан-Удэге 3-кү делегей чергелиг Чөөн чүк медициназынга хамаарышкан эртем-практиктиг конференция болган. Ону Улан-Удэниң эксперименталдыг биологияның эртем-шинчилел институту организастап эрттирген. Россияның 12 субъектилеринден 117 аңгы специалистер аңаа кириштивис. Төвүт медицинаны шагда-ла сайзырадып, хөгжүлдө берген даштыкы чурттар шупту киришкен. Ол дээрге Тибет, Моол, Кыдат, Япония, Көрей болгаш Европа чурттары-дыр. Солун чүве чүл дээрге, бо чурттарда европейжи медицина биле Чөөн чүк медициназын аарыгларны эмнээринге деңге ажылгап турарын боттарының илөткелдеринге тайылбырлап, эң эгезинде бергелерни болгаш чоорту кандыг чедишкүннерлиг апарганын ажит-чажыт чокка чугаалаар чорду. Чөөн чүк улустарының медициназын бүгү делегей ажылгап турар апарган. Чөөн чүк медициназы Бүгү-делегейниң кадык камгалал организациязының күзел-сорулгалары болгаш эмнээшкин ажылы-биле бүрүнү-биле дүжүп турар деп түнелди конференция үндүргөн.

— Чөөн чүк медициназының ынчаар бүгү делегейде нептерээ-ниниң чылдагааны чүдө деп бодаар силер?

— Аарыгны баш удур болдур-базына, аарыгны когун үзе эмнээринге, ону хоочураарына чедирбизинде. Аарыгны болдур-базы-биле канчаар чемненирил, канчаар кеттинерил, канчаар бодун алдынарыл дээр чижектиг айтырылгарже төвүт медицина дыка улуг кичээңгейни углап, ону доктаамал өөредип, сайзырадып турар. Аарыгның үндөзүнүн чок кылдыр эмнээр талазы-биле хөй билигги ол берип турар. Ынчангаш интегралдыг эмнээшкинни (кайы-

Шүлүк кыдыраажындан

Башкы дугайында сөс

ХӨГЖҮМЧҮ, СПОРТЧУ
БОЛГАШ ЭКИ ӨҢНҮК

Конгар-оол Борисович Ондар. Бо кайгамчык сеткил-сагыжы ажык, бодунуң талантызын чүгө бистиң тыва чонувуска бараалгадып чоруур эвес, ону бүгү делегейде уран чүүлге ынак кижилер эки билир дээр болза, кандыг-даа хөөредиг чок. Россияның алдарлыг артизи, Тыва Республиканың улустуң хөөмейжизи, Тыва Республиканың Күрүнө шаңналының лауреады Конгар-оол Ондар тыва улустуң бурун шагдан бээр ыдып келген хөөмей-каргырааны өске нация чоннарга пропагандалап, тыва кижилерден бир янзы талантылыг деп чүвени бадыткап шыдаан. Ол тыва езу-чаңчылдарны улус-чон аразында тарадып чоруурундан аңгыда, хөөмей-сыгыттың чажыттарын аныяк-өскенге өөредип чоруур башкы.

Конгар-оол Борисович хостуг үелеринде шүлүк чогаа-дырынга база ынак. Ам ооң редакцияга эккелгени төрөөн школазының юбилейинге тураскааткан баштайгы шүлүктөрүн парладывыс.

ЧҮГЛЕНГЕН ШКОЛАМ

Чажымдан-на кижилер болуп,
Чүзүн-чүзүн эртемнерге
Чадаанамда школамга
Чүгленген мен, шыны херек.

«А» деп үжүк -үжүглелден
Алгебра, геометрияга,
Англи дыл, орус дыл дээш,
Астрономия, географияга
Денди шыырак башкыларым
Долума-дыр Конзаевна,
Донгак уруу Тамара-дыр,
Даш Бимбаевна—

директорум.

Акай-ооловна Анчымаа дээш,
Анаа орбас Бойбуевна
Авам ышкаш ынак башкым
Ам-даа бистиң аравыста
Азиумутту тыварынга,
Арга киргеш аспазынга,
Анекдоттап өөреткен
Ачам ышкаш Васильевич.
Нарын карта тудуп алгаш,
Нальчик чедип маргылдаалап
Нардага ойнаарын-даа
Нары-шээр чок айтып берген.
Аа богда, башкыларым,
Ашак болдум, кижилер болдум
Алдар-аттыг школам дээш
Ак сүт чажып, йөрээл тудайн!
26.06.2006 чыл.

Москва—Абакан—Кызыл
(самолетка бижидим).

Канчап чүгээр чоруурум ол?
Аксым-кежи халаң-халаң
Аа богда, өршээ-өршээ,
Кады өскен эжим-өөрүм!

Канчалдыр-даа бодап кээрге,
Киди болуп даянганым
Төлөп четпес өрөм кымдал?
Төөгүлүг школамда.

Каяа-даа мен чоруп чорааш,
Чажымдан-на медресеним
Кара чаңгыс улус чүүлүм—
Чадаанамда школам бар.

Турслеттар, Зарницалар,
Дружина чыыштары,
Маргылдаалар, фестивалдар,
Тиилелгелер—чедишкенин!

Шынап харын эки чор мен
Чүнү көрбөз, каяа четпез,
Шаңнал-мактал, алдар-ат-даа
Чадаанамда—школамдан.

Арын-нүүрүм—өөрүмде,
Чоргааралым—Башкыларым.
Арыг чаштан чүгленгеним
Чадаанамда—Школам бар!
22.11.2006 чыл.

Конгар-оол ОНДАР.

Төрөөн кожуунувус Чаа-Хөлдүн юбилейинге 50 чыл бурунгаар школа дооскан чаңгысклассчылар ужуражып, школачы ужурадаларынысты, башкыларынысты болгаш эштеривисти сактып, Чаа-Хөлдүн кайгамчыктыг салым-чаянныг алдарлыг оолдары: композитор Солаан Базыр-оолду, чогаалчы Өлчей-оол Монгуштуң «Чаа-Хөлдүн айдынын» болгаш Сергей Пюрбюнүн сөзүңге бижээни «Күскү сесерлиин» ырлажып тарадывыс.

Чаңгысклассчыларымың дилег-чагы-биле ам бо хүннерде амдыралының чеденги артын ашкан, эрес-кежээ, быжыг тура-сорукуг спортчу, хөгжүмчү эжи-вис Амбырал Шоюнович Даржай башкы дугайын номчукчуларга таныштыраарын шенеп көрөй.

Кижилер чурттуг, куш уялыг. Ол Чайлыг-Алаак чоогунда Чаңгыс-Дыт деп черге 1938 чылдың онгу айының онгу хүнүндө чырык өртемчейге чаяаттыган. Чайлыг-Алаак, Даг-Аразы, Чаа-Хөл школарынга өөрөнгөн, баштай пед-училище, оон башкы институтун дооскан. Аттестатында математика, биология эртемнеринге беш-терлиг, ол эртемнерге сонуургалы күштүг болганы-биле биология, химия факультетинче кирип, дээди эртемниг башкы болур деп ыдыктыг күзелин чедип алган.

Мээң сактырым Амбырал школага-ла баяннаар кижилер. Биче чажында-ла бызаанчыга ойнаар, черле хөгжүмчү болур салым-чаянныг. Институтка чаңгыскурс-чузу болур ам Самагалдайда чурттап чоруур Александр Шыырапович Монгуш Амбырал Шоюновичиниң дугайында: «Черле дыка талантылыг кижилер: баянга, хылдыг хөгжүм херекселдериниң барык шуптузунга ойнаар, волейбол-даар, баскетболдаар, хаактаар,

шыдыраалаар, өөредилгезинге аажок кызымак, «чыткан хой тургуспас» топтуг-томаанныг, ду-зааргак, эш-өөрзүрек кижилер деп сактып чугаалаар.

Ак-Туруг, Тоора-Хем, Булуң-Терек, Ак-Довурак, Шагаан-Арыг школаларга башкылап, өөредилге эргелекчилеп ажылдап чорааш, хүндүлүг дыштанылгаже үнген. Оон башкы стажы 40 чыл оранчок ашкан. Хөй санныг шаңналдарын, хүндүлел бижиктериниң эдилек-чизи, оон аразында «Соцчарыш-тың тиилекчизи» деп ат база бар.

— Бичимде, школага өөрөн-мейн тургаш-ла, бызаанчыга ойнап өөрөнип алган мен. Тос-он хар чеде бергеш, школага өөрөндим. Эге класстарга ырлаар, бызаан-чылаар турдум, оон гармошкага ойнап өөрөнип алдым. Үстүкү класстарга өөрөнип турумда, чаңгысклассчы эжим Күшкүл-оол Кыргыс огу-биле баянга өөрөнип алдывыс. Башкывыс Тываның ал-дарлыг композитору Солаан Ба-зыр-оол чүве. Сөөлүндө школа-ларга биология, география ки-чээлдеринге чергелештир музыка кичээлдерин база эрттирип тур-дум.

Ак-Туругунуң уран чүүл школа-зында ажылдап чоруур Салим, Салават Сандак алышкылар, Шагаан-Арыгга күш-культура башкызы Валентина Чержей-оол (Данзын), ол ышкаш Кылаңмаа Дамчаан-оол, Василий Ханкаев, ам бистиң аравыста чок, салым-чаянныг албан-хаакчы, культура болгаш күш-культураның хоочуну Виктор Дөнгүр-оол дээн ышкаш Улуг-Хемде билдингир кижилерни башкылап чораанымга чоргаар-ланыр мен — деп, хоочун хөг-жүмчү башкы сактып ораар.

Институтка уран чүүлге идеп-кейлиг болганы-биле 1966 чылда Бурятияның 340 чыл оюнга ту-

раскааткан байырлалга киржир Тываның делегациязының соста-вынга үшкү курсчу Амбырал Дар-жай кирер аас-кежиктиг болган. А 1967 чылда Новосибирск хоорайга эрткен Сибирь зоназының уран чүүл көрүлдезинге чап-чаа тургус-тунган «Чечек» ансамблиниң нити ырызын алдарлыг артист Роберт Лесников-биле (ол ам Алтайда чурттап чоруур) кады Амбырал Шоюнович удуртуп чораан.

Ак-Довурак ортумак школа-зынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдап чорааш, 1986 чылда Москваже аян-чорук кылып путе-ка-биле шаңнатканы база бар.

Амгы үеде хоочун башкы Ша-гаан-Арыг хоорайда чурттап чоруур. Өөнүн ишти Өнермаа Дамдыновна хөй чылдарда Ак-Довурак ортумак школазынга фи-зика, математика эртемнерин башкылап чораан, ол ам бистиң аравыста чогу аажок хараадан-чыг. Ол ам чаңгыс уруунуң оолда-рын азыражып, аныяк өг-бүлениң ажыл-амыдыралына улуг дет-кимче, чөлөнгичи болуп чоруур. Уруу ТР-ниң Онза байдалдар яамызында эки ажылдап чоруур, күдээзи иштики херектер шугу-мунда. Амбырал Шоюнович хос-тук үезинде уран чүүл көрүлдө-ринге киржип, шыдыраалап, хоо-райга эрткен шыдыраа маргыл-дааларына киржип, харын-даа шаңналдыг черлерге безин үнүп, шаңнадып-мактадып чоруур хе-вээр.

40 ажыг башкы стажыг, улус өөредилгезиниң хоочуну Амбы-рал Шоюнович Даржай Шагаан-Арыг хоорайның хөй-нитти ажыл-дарынын идепкейжизи. Ол «Күш-ажылдың хоочуну» деп атка тө-лептиг кижилерниң бирээзи, ыңдыг аттың ону албааны элдептиг.

Дайынчы ДАМБА-ХУУРАК.

Тес-Хем кожуун.

Сорулгаларны боттандыгар бис

Россия Федерациязының Тывада Көдээ ажыл-агыйының фитосанитарлыг болгаш ветери-нарлыг хайгаарал албанының эргелели 2008 чылдың июльда тургустунганындан бээр үш чыл болганының түннелдерин үндүр-ген.

Бистиң албан 2005 чылдың март айда тургустунган. Удур-тукчузунга Көдээ ажыл-агый яамызының оралакчы сайыды Алдын-оол Ондарович Кенден томуйлаткан. Чаа тургустунган организацияның штадында 156 специалист, 8 килдис боттарының ажылын эгелээш. Чаа ажылдап эгелээривиске бергедээшкенин тургулаан. Специалист бүрүзүн хамаарышкан эртемниң аайы-биле шыңгыы шилелге соонда ажылга хүлээп алган. Ажылдаар оран-саваны тыпкаш, капитал септелгени кыска үениң иштинде дооскан.

2007 чылдың сентябрь айдан эгелеп, эргелелдиң удуртукчу-зунга Алексей Тарымович Оюн ажылдап эгелээш.

Тыва Республиканың 3 кы-зыгаар эртирилге пунктулары «Хандагайты», «Цагаан-Толо-гой», «Шара-Суур» эргелелдин фитосанитар болгаш ветеринар албаннарының специалистери хыналдада чорутушаан, доктаа-мал ында ажылдап турар.

Эргелел бодунуң тургустун-

ган үезинден эгелээш, бо үе-ге чедир 61994 хайгаарал ажылдарын чоруткан, оон иштинде 2954 үнүүшкүн, бодунуң хайгааралы-ның адаанда турар 17496 объекти-лерниң хыналдазын, 7056 транс-портту, 52360 даштыкыже үнүп турар чүктөрүн хынаан. Оон 8412 хажыдышкыннар илерээш. Түн-нелинде 6863 административтиг хажыдышкыннарның протокол-лунга үндезилээш, 6747 торгаал доктаалдарын үндүргөн. 2005 чыл-дан 2007 чылга чедир Эргелелдин бюджединиң кирилде кезээнге торгаалдардан болгаш аңгы-аңгы чыылдалардан 9 млн. 316 муң рубльди кириген. Эргелелде ветери-нария албаны фитосанитар хайгааралы база аңгы, балык камгалаар килдистер ажылдап турар.

Бо үш чылдың дургузунда ажылынга шылгараан специа-листтер: А.М.Дөнгүр-оол (килдис даргазы), В.И.Шарбии (килдис даргазының оралакчызы), Н.К.Балчиймаа (килдис даргазының оралакчызы), С.Д.Монгуш (күрүнө инспектору), С.Д.Сарыглар (күрүнө инспектору), А.Б.Маады (күрүнө инспектору), С.С.Намзырай (улуг күрүнө инспектору), Ч.К.Серен (күрүнө инспектору), М.С.Ондар (специалист-эксперт), Л.Л.Ооржак (күрүнө инспектору), А.И.Шактар (күрүнө инспектору) болгаш оон-даа өскелер.

Сөөлү үеде улуг дүвүрелди төтөглекчилерниң талазындан янзы-бүрү хорулуг аргалар-биле аң-меңиң узуткап турар барым-даалар бары илереттинип турар. Чижээ, дузактап, хоранныг бүдү-мелдерни, шийтээр-кезер чүүл-дерни аң-мең кокпаларына ажыл-лап турары аңгы-аңгы дүрүмнеринге шуут удурланышкык бооп турар. Тожу кожуунга төтөглекчи чорук кылып тургаш, Иркутск областың 5 чурттакчылары туттурган. Олар-ның аразында Иркутскиниң эмчи институтунуң ректору А.А. Май-борода база бар. Административтиг хемчеглер алганының түннелинде А.А. Майборода, А.М.Дурняк, В.Ю.Горбунов, С.А.Губин, Н.В.Самодинский боттары-ның бурузун долзу-биле миннип, торгаалды төлөөннөр.

2007 чылдың төнчүзүндө бис-тиң эргелелде күрүнениң чер хыналдазын хайгаарал чаа кил-дизи хамаатыларының көдээ ажыл-агый чөслерин чөптүг ажылдап турарын хынап эгелээш. Олар ыраккы Тожу кожуундан эгелээш, Кызыл, Би-Хем, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик дээш, республиканың бүгү кожууннарына четкенер. Кил-дистинг специалистери Чеди-Хөл, Кызыл, Тес-Хем, Би-Хем кожуун-нарының прокуратуралары бол-гаш наркотиктерге удур федерал-дыг албанының ажылдакчылары-биле черлик конопля үнгөн

тарылга шөлдерин кады хы-нааннар. Түннелинде 43 протокол, 48500 рубльдин торгаалын чер ээлериңе тургускан. Оларның аразында албан-дужаал ээлеп турар кожуун болгаш суму чагырыкчылары 35 кижини Россия Федерациязының КоАП-ының 35 чүүлү-биле 39500 рубльге торгаан.

Үнүштерниң карантин болгаш тараадан кылган аш-чемниң айыыл чок чоруун хынаар килдис республиканың девискээринче кири сөөртүп турар үнүштен кыл-ган продуктуларны хынап турар. Моолдан 1 тонна ногаан шай хы-налданы эрткен. Экспортче 54 муң тонна далган, 18 тонна кызыл-тас, 45 муң тонна сула дээш, өске-даа продуктулар транзит-биле үнгөн. Оон ыңай арга-ыяш хоралак-чыларын таратпазы-биле карантин ажылдарын база бо килдис кылып турар.

Россия Федерациязының күрү-не кызыгаарында ветеринарлыг хайгаарал чорудуп турар килдис бо чылдың сес айларында Моол-дан 219 тонна аът эддин, 278 тонна инек эддин көдээ ажыл-агыйның хайгаарал албанының чөпшээрели езугаар «Урянхай» КХН-че база 25 тонна доңурган балык эддин «Енисейрыбпром» КХН-че кири сөөрткен. База ол ышкаш мал чеминге ажылдаар 65 тонна су-ланы, 295 тонна чарба аймаа Моолче Хакасияның Эргелелиниң

чөпшээрели-биле кирген. Моол-дан контрабанда-биле кирип ор-ган 1 тонна инек эддин кызы-гаарга доктааткан. Килдистинг специалистери хыналда актызын тургускаш, ээти узуткап өрт-теткен. Россия Федерациязының Чазааның 1992 чылдың октябрь 29-та үнгөн доктаалының «Күрүнө кызыгаарындан Россияның де-вискээринче даштыкы күрүнө-лерден халдавырлыг аарыглар-лыг дириг амытаннарны кири-бесиниң дугайында» 83 дугаар чүүлүңге хамаарыштыр «Ханда-гайты», «Цагаан-Тологой», «Ша-ра-Суур» кызыгаар пунктула-рында хүннүң-не автотранспорт хыналдазын база дезинфек-циязын килдистинг специалистери чорудуп турар.

2008 чылдың июнь айдан эгелээш, Россия Федерациязы-ның Чазааның доктаалы-биле бистиң Эргелелге арга-арыг харылзааларының болгаш өртке удур хайгааралды хынаарының бүрүн эргелерин берген.

Ынчангаш биске хүлээнди-ген чаа эргелерни дамчытканы-биле Тыва Республикада көдээ ажыл-агый хайгаарал албанының Эргелели мурнууска салдырган чаа угланышкыннарны болгаш сорулгаларны ажыл-агыйывыска боттандыгар ужуруг бис.

М.ТЮЛОШ,

Эргелелдинг организастыг-инспектор килдизиниң кү-рүнө инспектору.

С.Пюрбюнуң 95 харлаанынга

ЧОГААЛ байырлалы болган

Улуг-Хем кожуунуң Хайыракан сумузуң Төлээлекчилер хуралының болгаш сумуң чагырга чериниң киржилгези-биле суурга Тываның Улустуң чогаалчызы, сураглыг шүлүкчү Сергей Пюрбюнуң 95 харлаанынга тураскааткан байырлыг хемчеглер болуп эрткен.

Барабанның диңмиттиг үделгези-биле байырлалдың тугун уткуп-хүлээп алганының соонда, шүлүкчүнүн тураскаалының баарына чек салышкынының езулалына Улуг Хуралдың, кожуун, суму чагыргазының, Тываның Чогаалчылар, композиторлар эвилелдеринин, гуманитарлыг-шинчилелдер институтунуң төлээлери болгаш чогаалчының чоок төрелдери киришкен. Суурнуң Культура бажынының фойезинге С.Пюрбюнуң номнарының делгелгезин Республиканың төп библиотеказы организастап, чыылган чонга шүлүкчүнүн чогаалчы ажил-чорудулгазы-биле таныштырылганы кылган. Тываның Улустуң чогаалчызы А.Даржай бодунуң башкызы болур С.Пюрбюнуң дугайында, оон чогаалчы-даа, амыдыралчы-даа оруктарын чырыдарына хой ажилды кылганын билер бис. Бо удаада ол шүлүкчүнүн амыдыралындан солун таварылгаларны чонга таныштырып, харын-даа оон

тыва улустуң ыры «Конгургайны» аалчылар бажынынга ыягылыг бадырып турганын ырлап тургаш көргүскени солун болган. А.Даржай шүлүкчүнүн адын суурнуң библиотеказынга тыпсырын саналдаан. А чогаалчы Ч.Куулар Кызыл хоорайга С.Пюрбюнуң хөректураскаалын тургузуп, оон адын мөңгедерин саналдаан. Эртемден В.Салчак шүлүкчүнүн номнарының янзы-бүрү библиотека фондларында ховартаанын демдегеп, оон чүс харлаанынга уткуштур чогаалдарының долу чыындызын үндүрер ажилдарны дарый эгелээрин саналдаан.

Дараазында шүлүкчү С.Пюрбюнуң чогаалдарына үндезилээн шүлүк номчулгазынга, ши уран чүүлүнге болгаш ыры күүселдезинге мөреилер болгулаан.

Шүлүк номчулгазынга 22 кижиниң аразындан Торгалыгдан Шивит Дарыймаа «Үем болгаш үечергем дугайында» деп шүлүгелди номчааш, шылгарап үнген.

Ийиги чери «Чарылбазым чалымы назын» деп шүлүктү номчааш, Чаатыдан Марта Биче-оол, үшкүзүн Шагаан-Арыгның 2 дугаар школазының төлээлери «Дуруялар чанып турда» деп композициязы дээш алганнар.

19 ыры күүселдезиниң аразындан Шагаан-Арыгдан Айдаана Хорбаа-биле Начын Чонданов оларның дуэди «Халап болду», «Белек» деп ырларны күүсеткеш, тиилээр. Ийиги черде Хайыракан школазының 4-кү класының өөреникчизи Экер-оол Сүрүңмаа, Эйлиг-Хемден Чодураа, Чойганмаа угбашкылар үшкү черге төлөптүг болганнар.

Ши мөреилерге тос коллектив киришкен. Хайыраканчылар «Кожалар» деп шиини көргүскеш, бири чери бүзүрелди-биле чаалап алганнар. Шагаан-Арыгның бир дугаар школазының «Ачылыг аалдаашкын» деп шиизи ийиги черге төлөптүг болган. Үшкү черде кожуунуң Культура бажынының тургусканы тоолчуткан ши — «Бора-Тоолай».

Эң эки ши ойнакчызы деп атты Хайыракандан Бижэней Кыргыс чаалап алган.

Маадыр-оол ХОВАЛЫГ.

Мерген Васильевич
КОНЧУК

мергежилдиг альпинист. Ол төрүмелинден үени мурнай чоруур кылдыр чаяттыган. Төрзэн Тывазының эң бедик дагларындан аңгыда, Алтайның Белуха (4506 м.), Памирның Ленин сүүрү (7134 м.), Европаның эң бедии — Эльбрустуң ийи бажыны (5642 м., 5621 м.) үнүп, Тыва күрүнениң туктарын үндүрген.

Оон төрзэн черинге туризм сайзыралы дээш, тыва чоннуң ады дээш коргуш чок кылып турган херээ бистин чүректериниске мөңгө артар. Боттанмаан күзелдерин чаа салгалдар-биле кады бистер төнчүзүңге чедирер бис.

«7 бедик - Тыва» командасы.

Тываның коргуш чок чүректиг оолдарының бирээзи, Тыва Республиканың «Ирбизи», альпинист Мерген Васильевич КОНЧУК хенертен чырык өртемчеден чарылганы-биле оон чоок кижилеринге болгаш төрелдеринге «7 бедик - Тыва» команданың кежигүннери ханы кажыылды илередип тур.

Дачаны садып тур бис

Солагай талакы эрикте, ийи каът брус бажыныгы, кудуктуг, хөмүр-даш урар сарайлыг, мал-маган тударына кончук таарымчалыг, 12 сотоктуг дачаны садып тур бис. Черин хуужуткан. Документилери белен. Ажил-агыжы улуска хөлчөк тааржыр. Айтырар телефоннары: 5-18-35 — бажың, сот.: 89133450262, 89232697505. Өртээ дугуржулга-биле.

Школаның юбилейинче чаладывыс

Чөөн-Хемчик кожуунуң Чыраа-Бажы ортумак школазының 60 чыл болганы-биле холбашкан байырлалы 2008 чылдың октябрь 18-те 9.00 шакта болур.

Школаның доозукчуларын, аңаа ажилдап чораан башкыларны байырлалга келиринче чалап тур бис. Оргкомитет.

Конкурсту чарлап тур

Барыин-Хемчик кожуунуң чагырга-газы, кожуунуң Төлээлекчилер хуралы Барыин-Хемчик кожуунуң Ыдык ырын чогаадырынга, Сүлде демдээн чуруп кылырынга конкурсту чарлап тур.

Ажилдарны кожуун чагыргазына 2008 чылдың октябрь 14-тен ноябрь 15-ке чедир хүлээп алыр. Эң эки ажилдарның шаңналдары — чеди-чеди муң рубль.

Барыин-Хемчик кожуунуң чагыргазы, кожуунуң Төлээлекчилер хуралы.

Үүлгедиг болгаш яла

АМ ООРЛАНМАС...

Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунуң Ильинка суурунда почта харылзаазының салбырының начальниги турган Лориса Монгуш үш чыл база дөрт айны ниити чурумнуң эдип чазаар колонияга эрттирер.

2004 чылда Лориса Монгуш «Россияның почтазы» федералдыг күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезиниң салбыры Тыва Республиканың федералдыг почта харылзаазының эргелели-биле аңаа бүзүрзөн өнчү-хөреңги дээш бүрүнү-биле амы-хуузуңда материалдыг харыскалганы алганының дугайында керээни чарган. «Сайгарлыкчы» херээжен «Россияның почтазы» федералдыг күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезиниң когаралын чайладыр талазы-биле хүлээлгелерин күүседип тура, ол бодун шүүдетпээн-даа, ажил берикчизиниң карманынче холун суп эгелээн. 2007 чылдың январь 9-та кожуун суду ону РФ-тиң Кеземче кодекзиниң 160 чүүлүнүн 3 кезээнде көргөниң езугаар, бодунуң ажилдаар оран-савазын ажылгап, аңаа бүзүрзөн өнчү-хөреңгини оорлааны дээш буруулуг деп санаан.

Суд ол дээш үш чыл шенелдеге шиитсе-даа, «солуттунмас» ажилдакчыны ажылындан үндүрбээн. Кеземче чок чорук чүнү-даа кылып болурунга чедирер. Эрткен чылдың май 12-де почта харылзаазының начальниги хуу ажык бодап, аңаа бүзүрзөн бараан-нарны сатканындан кирген 5980 рубльди бодунга шынгадип алган. Оон аңгыда ол посылка дээш төлзөн 236 рубльди база карманнап ап, почта-биле чаңгыс чер-чурттуунче чоруткан эр хөм куртканы бодунга ап алган. Оон түнелинде РФ-тиң Кеземче кодекзиниң 160 чүүлүнүн 3 кезээ-биле база катап кеземче херзэн оттурган.

Суд чорудуунуң үезинде шииттирип турар кижилер бодунуң буруузуң долзуу-биле минниген. Каа-Хем кожуунуң суду РФ-тиң Кеземче кодекзиниң 74 чүүлүнүн 5 кезээнге үндезилээш, оон мурнундагы шенелде шииткедди күш чок болдургааш, алган кеземчезиниң чамдызын дүжүрүп тургаш, үш чыл база дөрт айны ниити чурумнуң эдип чазаар колонияга эрттирер кылдыр төнчү шииткедди үндүрген.

Шииткедди чарлаанының соонда он хонук иштинде Тыва Республиканың Дээди судунуң кеземче херектериниң талазы-биле суд коллегиязынче хомудалды кирип болур.

Евгений СКОРОМИН,

Каа-Хем кожуунуң прокурору, кеземче херээниң талазы-биле күрүне буруудадыкчызы.

Бүрүткедири чугула

«Харылзаа дугайында» №126-ФЗ федералдыг хоойлунуң 22 чүүлүнүн 5-ки пунктузуңга дүүштүр электри-магниттиг херелдениш-кинниң үндезини бооп турар харылзаа херекселдери болгаш өске-даа радио-электри херекселдери (РЭХ) болгаш дүргени бедик тургузулгалары (ДБТ) бүрүткедир ужурлуг дээрзин юридиктиг эргелиг албан черлеринге, сайгарлыкчыларга болгаш хууда кижилерге дыңнадып тур. Бүрүткедир ужурлуг радио-электри херекселдериниң болгаш дүргени бедик тургузулгаларың даңзызын болгаш оларны бүрүткээриниң чурумун Россия Федерациязының 2004 чылдың октябрь 12-де «Радио-электри херекселдерин болгаш дүргени бедик тургузулгаларны бүрүткээриниң чурумунуң дугайында» №539 доктаалында тодараткан.

РЭХ болгаш ДБТ ээлери Массалыг коммуникация, харылзаа болгаш культурулуг салгал камгалалының адырында хайгаарал талазы-биле Федералдыг албаның Тыва Республика талазы-биле Эргелелиниң дараазында адресинге кээп бүрүткедири чугула: Кызыл хоорай, Дружба кудумчузу, 156, 2-ги каът (планнаашкын, бүрүткел болгаш хайгаарал субъектилерин учеттаарының килдизи), харылзаажыр телефону: 2-10-20; документилерни баш удур долдурган соонда дүрген радио-херекселдериниң албанынга демдегледир, адреси: Кызыл хоорай, Лопсанчап кудумчузу, 42а, харылзаажыр телефону: 5-24-24.

Күштүг бооп турар хоойлужудулганың негелделерин күүсетпээн РЭХ болгаш ДБТ ээлеринге хайгаарал болгаш контроль талазы-биле планын болгаш пландан дашкаар хемчеглер үезинде административтиг салдарлыг хемчеглерин алыр.

Бистен садып алыңар

Минусинскиниң бири сортунуң далганы — шоодайда 620 рубль, Алтайның бири сортунуң далганы — шоодайда 690 рубль, Алтайның дээди сортунуң далганы — шоодайда 710 рубль, Краснодарның чигири — шоодайда 960 рубль, хендир үзү 1 литрде — 51 рубль, 5 литрде — 305 рубль, Алтайның дээди сортунуң макароннары — 18 рубль/кг, дузаттынарда ажылгаар дус — 179 рубль (50 кг), дагаа буду — 81 рубль/кг, бройлер дагаа оолдары — 83 рубль/кг, ак саржаг — 82 рубль/кг, үүрмектээн горох — 15 рубль/кг, чинге-тараа — 19 рубль/кг, «Роллтон» лапша — 4,30 рубль/1 шт., 3 литр соктуң — 58 рубль, чарба — 110 рубль/25 кг.

Бистин адресивис: Кызыл хоорай, Загородный доора кудумчу, бажың 19а, «Эхнатон» баазазында 3-кү склад; Каменистая кудумчузуңда бажың 15; мөөңнеп болгаш үүрмектеп садар бааза, Калинин кудумчузуңда бажың 25 склад №3. Мөөңү-биле садып алыр улустарга өртөктер дугуржулга езугаар.

Харылзаажыр телефону: 5-38-40.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазза.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-36, кол редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИДИСТЕР: ниитилел-политиктиг кылдыс — 2-18-10, культура, өөредитге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажил-агый, очулга — 2-17-09, үлөтпүр — 2-40-77. e-mail: shyn@tuv.ru

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7840. Чагыт 118. Номери парлагже дужааганы: график езугаар — 22.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008468; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлапта, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечтелдир дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11830, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетиниң-Кравченко, 1).

Солунда парлааттыган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харыллаар.